

ความเปลี่ยนแปลงในลักษณะความเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทาง
พุทธศาสนาในประเทศไทย: กรณีศึกษาหลวงพ่อพระราชพรหมยาน
(วีระ ถาวโร, ป.ธ. 4; หลวงพ่อกฤษีลิงดำ)¹ (พ.ศ. 2508 - พ.ศ. 2535)
จักรกฤษณ์ วิทย์สุภาเลิศ*

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประเทศไทย

The Changing of Sacred Characteristic of Buddhist figures in
Thailand: A Case study of Luang Por Pra Ratcha Bhrammayana
(Luang Por Ruesilingdum) (1965 C.E. - 1992 C.E.)

Jakkrit Vithsupalert

Faculty of Liberal arts, Thammasart University, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 5 October 2022

Revised 10 November 2022

Accepted 18 November 2022

คำสำคัญ

บุคคลศักดิ์สิทธิ์

พุทธศาสนา

สงครามเย็น

หลวงพ่อพระราชพรหมยาน

Keywords:

Sanctify Persons

Buddhism

Cold War

Luang Por Pra Ratcha

Bhrammayana

* Corresponding author

E-mail address:

officialkrit.j@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มุ่งศึกษาความเปลี่ยนแปลงในนิยามความหมายของ
ความเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาในสังคมไทยผ่านการวิเคราะห์
บทบาทของพระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร; หลวงพ่อกฤษีลิงดำ) โดยอาศัย
กรอบการวิเคราะห์ทางด้านมานุษยวิทยา จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า
ในช่วงก่อนทศวรรษ 2500 ลักษณะความเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทาง
พุทธศาสนาในสังคมไทย แบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ ความเป็น
บุคคลศักดิ์สิทธิ์อันเกิดจากบุญญาธิการ (mystical saint) กับความเป็น
บุคคลศักดิ์สิทธิ์อันเกิดจากการให้ความช่วยเหลือผู้คนเป็นจำนวนมาก
(savior saint) อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ประเทศไทยเข้าสู่ยุคสงครามเย็น
รัฐบาลและสถาบันพระมหากษัตริย์พยายามสนับสนุนให้สถาบันศาสนา
เข้ามามีส่วนร่วมในด้านการปลุกใจให้ประชาชนต่อสู้กับภัยคุกคามจาก
ลัทธิคอมมิวนิสต์ ในช่วงเวลานี้เอง เริ่มปรากฏพระสงฆ์ที่มีลักษณะความเป็น
บุคคลศักดิ์สิทธิ์ในรูปแบบใหม่อย่างพระราชพรหมยาน ซึ่งผสมผสาน
ความเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์อันเกิดจากบุญญาธิการกับความเป็นบุคคล
ศักดิ์สิทธิ์อันเกิดจากการให้ความช่วยเหลือผู้คนเป็นจำนวนมากเข้าด้วยกัน
โดยมีเป้าหมายสำคัญในการใช้บุญญาธิการ และการช่วยเหลือผู้คนมา
สนับสนุนนโยบายการต่อต้านภัยคุกคามต่อความมั่นคงของรัฐ

¹ บทความวิจัยนี้ นำเนื้อหาส่วนหนึ่งมาจากวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาวิเคราะห์พระราชพรหมยาน (หลวงพ่อกฤษีลิงดำ)
ในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาไทย" วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Abstract

This research paper aims to study the change in meaning of a sacred person in Buddhism in Thai society. The study was conducted on the role of Pra Ratcha Bhrammayana (Vira Thawaro: Luang Por Ruesilingdam) using an anthropological approach.

In this study the author found that during the period before 2500 BE, the characteristics of a sacred person in Buddhism in Thailand can be divided into two types. The first are those who are considered sacred as a result of inner virtue or as mystical saint. The second are those who are sacred as persons who lend a hand to help save people from suffering or savior saint.

After Thailand participated in Cold War, the government and monarchy encouraged Buddhist clergy to take part in fighting communism through teaching. At this point, there appeared the monk who combined both mystical and savior characteristics like Pra Ratcha Bhrammayana to support the government to fight communism.

1. บทนำ

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา สังคมไทยเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองขนานใหญ่ ทั้งการเมืองภายในประเทศและการเมืองระหว่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ และการเกิดขึ้นของสงครามโลกครั้งที่ 2 ก่อให้เกิดผลกระทบต่อ การดำรงชีวิตของประชาชนอย่างกว้างขวาง เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง การก่อตัวของสงครามเย็นหรือสงครามตัวแทนระหว่างฝ่ายเสรีประชาธิปไตย คือ สหรัฐอเมริกากับฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ คือ สหภาพโซเวียต นำพามาซึ่งความหวาดกลัวภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้ประชาชนในสังคมไทยเกิดความหวาดหวั่นและวิตกกังวล ความวิตกกังวลดังกล่าวทำให้ความเชื่อเรื่องวันโลกาวินาศที่อ้างอิงกับความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู¹ และพุทธศาสนา² ที่ฝังรากลึกในสังคมไทยเริ่มกลับมามีบทบาทในสังคมอีกครั้ง ความเชื่อเรื่อง 'กึ่งพุทธกาล-มิลลennium' กลับมามีอิทธิพลกับสังคมไทยอีกครั้งหนึ่ง ด้วยระยะเวลาที่ใกล้เคียงกับปี พ.ศ. 2500 อันเป็นช่วงเวลาดังพุทธกาลตามพุทธทำนายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตามความเชื่อของสังคมไทย โดยในช่วงเวลาดังกล่าวจะเกิดเหตุการณ์ที่ผิดธรรมชาติ สงคราม และการรบราฆ่าฟันเป็นจำนวนมาก ศิลธรรมจะเริ่มเสื่อมโทรมลง³ ทำให้คนในสังคมเริ่มมองหาที่พึ่งพิงทางจิตวิญญาณ ที่พึ่งพิงทางจิตวิญญาณในช่วงเวลาดังกล่าว คือ พระสงฆ์ นักบวช ในพุทธศาสนาผู้มีความสามารถพิเศษเหนือธรรมชาติสามารถแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เป็นที่ประจักษ์แก่ประชาชน พระสงฆ์กลุ่มนี้อาจเรียกอย่างล้าลองได้ว่า "พระเกจิอาจารย์" พระเกจิอาจารย์เหล่านี้ถูกผูกโยงเข้ากับความเชื่อเรื่อง "ผู้มีบุญ" ที่จะลงมาเกิดหรือจุติจากภพภูมิสวรรค์เพื่อช่วยกอบกู้วิกฤตการณ์เหล่านี้ให้สิ้นไปหรือผ่านพ้นไปได้โดยสวัสดิภาพ

¹ ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจากคัมภีร์พราหมณ์ปุราณะ กล่าวถึงลักษณะของจักรวาลว่ามีลักษณะเป็นวัฏจักร คือ สร้างขึ้นและถูกทำลายไปแล้วถูกสร้างขึ้นใหม่เป็นไปอย่างไม่สิ้นสุด ตามทฤษฎีของฮินดูจักรวาลมีอายุ 4,320,000 ปี ซึ่งเท่ากับหนึ่งวันของพระพรหมหรือ 1 กัลป์ ซึ่งในช่วงเวลา 1 กัลป์จะถูกแบ่งออกเป็น 4 ยุค คือ สัตยุค เตรยุค ทวารยุค และ กัลยยุค ที่แม้จะมีช่วงเวลาที่น้อยที่สุดในจักรวาลวิทยาแบบฮินดู แต่เป็นช่วงเวลาที่มีความโกลาหลและวุ่นวายมากที่สุด ดูเพิ่มเติม ประทีป ทินรัตน์, "ความคิดเรื่องจักรวาลวิทยาของอินเดียโบราณ," *วารสารภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย* 2, ฉ. 4 (ธันวาคม 2551-พฤษภาคม 2552): 76-89.

² ความเชื่อเรื่องมิลลenniumปรากฏในคัมภีร์และวรรณกรรมทางพุทธศาสนาหลายแห่ง เช่น คัมภีร์จักกวัตติสูตร คัมภีร์พระอนาคางค์ คัมภีร์สังคีตยวงค์ และ คัมภีร์โลกบัญญัติ เป็นต้น แต่คัมภีร์ที่ระบุถึงความโกลาหลของความเชื่อเรื่องมิลลennium ได้อย่างชัดเจนที่สุด คือ คัมภีร์จักกวัตติสูตร อันเป็นพระสูตรบทหนึ่งในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิภคกรร ว่าด้วยเรื่องของช่อปฏิบัติอันสมควรของผู้ปกครอง เมื่อจักรกัฏฐ์อันถือเป็นสัญลักษณ์ของความชอบธรรมและการดำรงอยู่ในศีลในธรรมของผู้ปกครอง อันตรธานไปนั้นจึงเป็นการบ่งบอกถึงความเสื่อมไปแห่งศีลธรรมของมนุษย์ ดูเพิ่มเติม พัชรลดา จุลเพชร, "แนวคิดเรื่องกึ่งพุทธกาลในสังคมไทย พ.ศ. 2475-2500," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), 126-128

³ พัชรลดา จุลเพชร, "แนวคิดเรื่องกึ่งพุทธกาลในสังคมไทย พ.ศ. 2475-2500," 116.

นิยามของผู้มีบุญตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 2470 จนถึง ทศวรรษที่ 2500 แปรเปลี่ยนจากนิยามในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ บุคคลที่มีบุญบารมีสูงส่งเปรียบเหมือนกษัตริย์หรือพระเจ้าจักรพรรดิ ตามอุดมคติทางพุทธศาสนา⁴ สู่พระสงฆ์ที่มีจิตเมตตาต้องการช่วยเหลือสรรพสัตว์และผู้คนให้รอดพ้นจากทุกขเวทนา⁵

ในวิกฤตการณ์ทางสงคราม ความหวาดกลัวคอมมิวนิสต์และภัยพิบัติทางธรรมชาติ พระเกจิอาจารย์จากพื้นที่ต่าง ๆ เริ่มเป็นที่รู้จักจากคนนอกพื้นที่มากยิ่งขึ้น พระเกจิอาจารย์ผู้มีชื่อเสียงในช่วงสงครามอินโดจีน คือ พระครูสิทธิสารคุณ หรือ หลวงพ่อจาด วัดบางกระเบา จังหวัดปราจีนบุรี พระอธิการจง พุทฺธสโร หรือ หลวงพ่อจง วัดหน้าต่างนอก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระอุปัชฌาย์คง ฆมฺมโชโต หรือ หลวงพ่อคง วัดบางกะพ้อม จังหวัดสมุทรสงคราม และ พระครูวระเวทมนี หรือ หลวงพ่ออี วัดสัตหีบ จังหวัดชลบุรี⁶ เริ่มเป็นที่รู้จักแก่ประชาชนผู้อาศัยอยู่นอกพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ มากขึ้น รวมถึงพระครูวิหารกิจจานุการ หรือ หลวงพ่อปาน วัดบางนมโค จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้มีชื่อเสียงด้านพระเครื่องและนำมนต์ในการรักษาโรคในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา กระทั่งล่วงถึงการคุกคามจากคอมมิวนิสต์ที่ทวีความรุนแรงขึ้นตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2500 หลวงพ่อพระราชพรหมยานหรือที่เป็นที่รู้จักของประชาชนโดยทั่วไปอย่างล่ำลือว่า “หลวงพ่อกุญชรลีงดำ” ผู้เป็นลูกศิษย์ของหลวงพ่อบาน วัดบางนมโค ด้วยการยึดถือปฏิบัติแบบเดียวกับครูบาอาจารย์ คือ หลวงพ่อบาน วัดบางนมโค ทำให้พระราชพรหมยานได้รับการเคารพนับถือจากคนในทุกชนชั้นของสังคมไทย โดยเฉพาะชนชั้นนำของประเทศ

บทความชิ้นนี้จะทำการศึกษา หลวงพ่อพระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร, ป.ศ. 4) หรือที่รู้จักกันอย่างล่ำลือว่า หลวงพ่อกุญชรลีงดำ ในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาไทย โดยอาศัยหลักการทางสังคมวิทยาของ มัคส์ เวเบอร์ (Max Weber) คือ ทฤษฎีสังคมวิทยาแห่งการครอบงำ (sociology of dominations)⁷ โดยมุ่งเน้นการศึกษาเฉพาะอำนาจเชิงบารมี (charisma authority) ของหลวงพ่อพระราชพรหมยานเกิดจากปัจจัยใดและปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์และความเคารพของคนในสังคมอย่างไร

⁴ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “บทภูโพรสมัยอยุธยากับแนวความคิดเรื่องผู้มีบุญ-พระศรีอารีย์-พระมาลัย,” *วารสารธรรมศาสตร์* 9, ฉ. 1 (กรกฎาคม-กันยายน 2522): 75-76.

⁵ โสภานา ชานะมูล, “ครูบาศรีวิชัย ‘ตนบุญ’ แห่งล้านนา (พ.ศ. 2421-2481),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), 8-9.

⁶ คอลัมน์พระเครื่อง, “จาด-จง-คง-อี ยอดพระเกจิในอดีต,” *ข่าวสด*, 28 ธันวาคม 2562, สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2565, https://www.khaosod.co.th/newspaper-column/amulets/news_3266057

⁷ John Breuilly, “Max Weber, Charisma and Nationalist Leadership,” *Nations and Nationalism Journal of the Association for the study of Ethnicity and Nationalism* (May 17, 2011): 478.

วัตถุประสงค์ทางการศึกษาของบทความชิ้นนี้คือการสำรวจและทำความเข้าใจลักษณะของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างจากนิยามและลักษณะของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาตระกูลอับราฮัม (Abrahamic religions) คือ ศาสนาคริสต์อันหยั่งรากลึกในวัฒนธรรมตะวันตก ในวัฒนธรรมและคติความเชื่อทางศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในประเทศไทย นิยามและลักษณะของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาของไทยสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลาและบริบททางสังคม ดังเช่นในช่วงที่หลวงพ่อพระราชพรหมยานเริ่มมีชื่อเสียงในสังคมไทยเป็นช่วงเวลาที่รัฐไทยเริ่มมีนโยบายการพัฒนาพื้นที่ชนบท กล่าวคือการนำสาธารณูปโภคเข้าสู่พื้นที่ชนบทเพื่อป้องกันภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าวสถาบันกษัตริย์เริ่มวางบทบาทของตนในฐานะนักสังคมสงเคราะห์ ผู้ทรงอำนาจทางศีลธรรม ดังนั้นพระเกจิอาจารย์ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงจำเป็นต้องริเริ่มกิจการด้านการสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาพื้นที่ชนบทเช่นเดียวกับสถาบันกษัตริย์เนื่องจากทั้งสถาบันสงฆ์และสถาบันกษัตริย์ต่างพึ่งพาทางอำนาจซึ่งกันและกันมาตั้งแต่โบราณ ดังนั้นบทความชิ้นนี้จึงเป็นการหาคำตอบว่าพระราชพรหมยานอันถือเป็นพระเกจิอาจารย์ในสังคมไทยหรือบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาของไทยมีความแตกต่างจากนิยามและลักษณะของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาที่มีอยู่เดิมอย่างไร

2. ความสำคัญของพระราชพรหมยาน

หลวงพ่อพระราชพรหมยานคือพระเถรานุเถระผู้มีชื่อเสียงทั้งในด้านการสอนสมาธิกรรมฐานที่ค่อนข้างแปลกแยกจากการสอนสมาธิกรรมฐานแบบทั่วไปที่สังคมไทยคุ้นชิน คือ การสอนสมาธิกรรมฐานที่สามารถทำให้ผู้ฝึกปฏิบัติสามารถไปหรือเห็นนรก-สวรรค์ได้ หรือที่เรียกว่า มโนมยิทธิ แม้ว่าวรรณกรรมทางพุทธศาสนา คือ พระมาลัยสูตร อันถือเป็นรากฐานทางความเชื่อทางพุทธศาสนาเรื่องภพภูมิและการท่องเที่ยววนรก-สวรรค์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงในประเทศไทย แม้จะมีความพยายามในการสร้างความเป็นเหตุเป็นผลทางพุทธศาสนาของชนชั้นนำตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผ่านการลดทอนความศักดิ์สิทธิ์และความพยายามอธิบายเหตุการณ์เหนือธรรมชาติต่าง ๆ ในเชิงอุปมาอุปไมยหรือเชิงสัญลักษณ์⁸ แต่ความเชื่อเรื่องภพภูมิและเหตุการณ์เหนือธรรมชาติต่าง ๆ ยังคงหยั่งรากลึกในสังคมไทย กระทั่งหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่นำไปให้ความคิด ความเชื่อทางพุทธศาสนาเกิดความเปลี่ยนแปลงในทางเหตุผลนิยมมากยิ่งขึ้น และเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นทางการหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ที่เกิดพื้นที่ทางเลือกอย่างเป็นทางการที่เรียกว่า “พุทธศาสนา

⁸ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ปากไก่และใบเรือ: รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์ (นนทบุรี: ฟาติงกัน, 2555), 351-352.

หัวก้าวหน้า” ที่มีการตีความคำสอนและแนวคิดปฏิบัติที่สดใหม่ ทั้งในนามธรรม คือ คำสอนทางจิตใจ รวมไปถึงทางรูปธรรมคือ พื้นที่ทางกายภาพและพุทธศิลป์ที่แตกต่างจากเดิม⁹ รวมถึงการบอกเล่าประสบการณ์ทางจิตวิญญาณจากการฝึกสมาธิกรรมฐานผ่านการเขียนหนังสือ การสอนสมาธิกรรมฐานดังกล่าวถูกวิพากษ์วิจารณ์โดยพระสงฆ์บางกลุ่มและนักวิชาการที่ยึดถือในพระปริยัติ (คณาจารย์) อย่างเคร่งครัดเพียงอย่างเดียวโดยละเลยการปฏิบัติสมาธิภาวนา (วิปัสสนาธุระ) ว่าการสอนสมาธิกรรมฐานในรูปแบบที่ท่านฝึกสอนนี้เป็นเรื่องที่ไม่เป็นสาระ อดุดตริมนุสสรธรรมและไม่มีอยู่ในพระพุทธรศาสนา ดังที่ปรากฏในเทพบันทึกเสียงชุดประวัติหลวงพ่อบาน ที่เริ่มการบันทึกเสียงเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2522 ว่า “การเขียนหนังสือของอาตมาฉบับนั้น อาตมาพร้อมรับและพร้อมที่จะสู้แม้ชีวิตจะเสียไป ทั้งนี้เพราะอะไร เพราะอาตมาโดนมาหนัก โดนพระที่ไม่เคารพในพระธรรมวินัย โดนพระที่ไม่เคารพในพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ไม่เคารพกฎหมายเถรสมาคม แต่ทว่าเขาเป็นผู้มีอำนาจวาสนา อาตมาถูกรุกรานมามาก”¹⁰

นอกจากนั้นหลวงพ่อบานยังเป็นพระสงฆ์ผู้ที่ทำนุบำรุงศาสนสถานเก่าและก่อสร้างถาวรวัตถุในพื้นที่การปกครองของตนเอง คือ วัดจันทาราม (ท่าซุง) และการทำนุบำรุงศาสนสถานสำคัญในพื้นที่จังหวัดใกล้เคียง และยังเป็นพระสงฆ์ผู้เริ่มกิจการด้านการสังคมสงเคราะห์ในการช่วยเหลือผู้คนผู้ตกทุกข์ได้ยากจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงของนโยบายของรัฐที่มุ่งเน้นเรื่องการพัฒนาพื้นที่ชนบทให้มีความทันสมัยตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ส่งผลให้พระสงฆ์หรือพระเกจิอาจารย์ต้องริเริ่มบทบาทใหม่ ๆ และเริ่มมีส่วนเกี่ยวข้องกับทางการเมือง การมีส่วนเกี่ยวข้องกับทางการเมืองของพระเกจิอาจารย์ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงนิยมและลักษณะของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาไทยเช่นกัน ในกรณีของหลวงพ่อบาน การมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองโดยเฉพาะการมีส่วนร่วมและการได้รับการไว้วางใจจากสถาบันทางการเมืองเก่าแก่และมีภาวะความศักดิ์สิทธิ์เป็นพื้นฐานที่รองรับความชอบธรรม คือ สถาบันกษัตริย์กลับยิ่งขับเน้นการประกอบสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อบานให้เพิ่มมากยิ่งขึ้นด้วย กล่าวคือ การได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านประชาชนทั่วไปเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง ผู้ที่มีความศักดิ์สิทธิ์จากคติความเชื่อทางศาสนาเป็นการรับรองความชอบธรรมทางอำนาจการปกครองมาตั้งแต่ครั้งโบราณ เมื่อชนชั้นสูงผู้ศักดิ์สิทธิ์ให้ความเคารพพระสงฆ์ผู้ที่มีได้รับสมณศักดิ์สูงและไม่ได้จำพรรษาอยู่ในเมืองหลวง นั่นหมายความว่า พระสงฆ์รูปนั้นอาจมี

⁹ ภิณฺฑพณฺฑ์ พจนลาวันนย์, *ไทยปฏิภาณ: ประวัติศาสตร์การเมืองสังคมร่วมสมัยของพุทธศาสนาไทย* (กรุงเทพฯ: illumination Editions, 2562), 135-136.

¹⁰ ฤทธิสิงห์ (พระมหาวิระ ถาวโร, ป.ธ. 4), *ประวัติหลวงพ่อบาน* (ม้วนที่ 1-12) ม้วนที่ 1 หน้า A, ไฟล์บันทึกเสียง (อุทัยธานี: วัดจันทาราม (ท่าซุง), 2522).

ความศักดิ์สิทธิ์บางประการที่ทำให้ผู้ศักดิ์สิทธิ์เห็นและให้ความเคารพนับถือ ดังที่ปรากฏในคำบอกเล่าของหลวงพ่อกวี่ที่เล่าย้อนกลับไปถึงเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จพระราชดำเนินมาที่วัดจันทาราม (วัดท่าซุง) เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2518 ว่า “บรรดาท่านพุทธบริษัท ก็ปรากฏว่ามีคนสงสัยกันมากกว่า อาตมานั้นมีดีอะไร ทำไมจึงเอาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาได้ การคิดอย่างนี้เป็นเรื่องคิดมากเกินไป บรรดาท่านพุทธบริษัท การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จะเสด็จหรือไม่เสด็จ ไม่ใช่ความดี ไม่ใช่ความชั่วของอาตมา ต้องถือว่าเป็นพระมหากษัตริย์คุณของพระองค์ต่างหาก”¹¹ การเสด็จพระราชดำเนินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในพระราชกรณียกิจด้านพุทธศาสนาหรือการเสด็จฯ เพื่อการสนทนาธรรมกับพระเกจิอาจารย์ผู้มีชื่อเสียงนอกจากจะเป็นการทำให้พระเกจิอาจารย์เหล่านั้นได้รับความสนใจจากสังคมแล้ว พระเกจิอาจารย์เหล่านั้นยังได้กล่าวยกย่องหรือเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ¹² อันเป็นการเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์และสิทธิอันชอบธรรมของสถาบันกษัตริย์ในการปกครองมาแต่ครั้งอดีต เช่น ในเทปบันทึกเสียงจากการที่หลวงพ่อกวี่เดินทางไปแจกของใช้จำเป็นต่าง ๆ ในนามศูนย์สงเคราะห์ผู้ยากจนในถิ่นทุรกันดาร มักมีการพูดถึงสถาบันกษัตริย์ไทยว่าเป็นผู้ปกครองแผ่นดินไทยมาแต่ครั้งอาณาจักรโยนก เชียงแสน ล้านนามายังสมัยอาณาจักรสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ตามลำดับ เช่น ในเทปบันทึกเสียงชุดฤกษ์สอนลูกภาคเหนือ¹³ หรืออีกครั้งหนึ่งในเทปบันทึกเสียงชุดมโนมยทิธิและประวัติของฉัน¹⁴ อันถูกบันทึกเสียงขึ้นในปี พ.ศ. 2527 มีการกล่าวย้อนกลับไปถึงเมื่อคราวที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จมาที่วัดจันทาราม (ท่าซุง) เมื่อปี พ.ศ. 2518 ว่า “เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จไปที่แห่งใด มักจะมีเรื่องอัศจรรย์เกิดขึ้นเสมอ เนกเช่น การเสด็จมาที่วัดท่าซุง มีฝนตกโปรยปรายลงมา แต่ไม่ได้สร้างความเสียหายอะไร กลับสร้างความชุ่มชื้นและเย็นสบายให้กับงาน” นัยหนึ่งการกล่าวเช่นนี้เป็นการสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

¹¹ ฤกษ์สิงคำ (พระมหาวิระ ภาวโร, ป.ธ. 4), พระเมตตา เล่ม ๑ (ม.ป.ท.: ม.ป.ป.), 4.

¹² คำพูดที่ยกย่องหรือเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จากพระเกจิอาจารย์มีได้มีเพียงแต่หลวงพ่อบุญธรรมพรมยานเท่านั้น แต่มีพระเกจิอาจารย์อีกหลายรูปที่กล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เช่น พ่อบุญธรรมพรมยาน วัดสวนขัน อ.ช้างกลาง จ.นครศรีธรรมราช ที่กล่าวถึงเหตุการณ์การรับนิมนต์เข้าพระราชวังสวนจิตรลดาเมื่อปี พ.ศ. 2498 เพื่อเข้ารับพระราชทานภัตกิจกับลูกศิษย์ว่า “กูชนพองไปหมด พระมหากษัตริย์ ผู้ทรงกฤดาภิไธย ทรงบ้านครองเมือง จะมาก็มให้พระป้าสามัญญูปพระเคียร ทำนเป็นเทวดาของปวงชน” และ “ในหลวงพ่อกวี่นี้ ทรงบุญญาภิไธย ทรงทศพิธราชธรรมบริบูรณ์” และคำกล่าวของครูบาพรมจักร พระสุพรมยานเถร (ครูบาพรมจักร) วัดพระพุทธบาทตากผ้า จ.ลำพูน “กระเสด็จของพระองค์ท่านมีพลังพลังที่เกิดจากการปฏิบัติที่ดี” และมีพระเกจิอีกหลายท่านที่กล่าวสรรเสริญหรือยกย่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ดูเพิ่มเติม MGR Online, “พระอริยสงฆ์ กับ “ในหลวง รัชกาลที่ 9”, สืบค้นเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2565, <https://mgronline.com/dhamma/detail/9590000109033>.

¹³ ฤกษ์สิงคำ (พระมหาวิระ ภาวโร, ป.ธ. 4), ฤกษ์สอนลูกภาคเหนือ, ไฟล์บันทึกเสียง. (อุทัยธานี: วัดจันทาราม (ท่าซุง), 2522).

¹⁴ ฤกษ์สิงคำ (พระมหาวิระ ภาวโร, ป.ธ. 4), มโนมยทิธิและประวัติของฉัน ม้วนที่ 5 หน้า A, ไฟล์บันทึกเสียง (อุทัยธานี: วัดจันทาราม (ท่าซุง), 2522).

ที่ทรงความดี คือ ทรงเปี่ยมล้นด้วยพรหมวิหารธรรมและสังคหวัตถุ 4 อีกทั้งยังเป็นผู้ทรง
ฉานสมาบัติเป็นเลิศอยู่อย่างสม่ำเสมอ

3. ความเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์

แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) นิยามบารมี (charisma) ว่า คือ คุณลักษณะส่วนบุคคล
อันเกิดจากความบริสุทธิ์ (ซึ่งอาจมาจากการฝึกปฏิบัติทางจิตวิญญาณจนทำให้เกิดความบริสุทธิ์)
อันทำให้ผู้ที่มีคุณลักษณะดังกล่าวมีความแตกต่างจากคนทั่วไป คุณลักษณะเหล่านั้นอาจ
หมายรวมถึงพลังเหนือธรรมชาติ (supernatural) พลังเหนือมนุษย์ (superhuman) หรือ พลังพิเศษ
อย่างใดอย่างหนึ่ง¹⁵ บารมีดังกล่าวเป็นที่มาของอำนาจอันทำให้บุคคลธรรมดาทั่วไปกลายเป็น
บุคคลศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาได้ และหากคุณลักษณะเหล่านี้เกิดขึ้นเฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่งและ
ไม่สามารถส่งต่อหรือสืบทอดต่อได้ คุณลักษณะเหล่านี้จะเป็นบารมีส่วนบุคคล (personal
charisma)¹⁶ แต่หากคุณลักษณะเหล่านี้สามารถถูกส่งต่อหรือสืบทอดได้อย่างเป็นระบบ
คุณลักษณะดังกล่าวจะกลายเป็นอำนาจเชิงบารมีทางสถาบัน (institutional charisma)¹⁷
โดยการสืบทอดอำนาจเชิงบารมีทางสถาบัน คือ การสืบทอดภาวะความเป็นผู้นำจากผู้ศักดิ์สิทธิ์
ที่ได้เลือกผู้สืบทอดและสืบทอดต่อกันไปเรื่อย ๆ ในรูปแบบองค์กร¹⁸ ลักษณะเช่นนี้คือการสืบทอด
ผู้นำทางคริสต์ศาสนาต่อจากพระเยซูผู้เป็นศาสดาสันตักบุญเปโตร (Saint Peter) และสืบทอด
ต่อมาในตำแหน่งพระสันตะปาปา (Pope) ในกรณีของวัฒนธรรมทางศาสนาตระกูลอับราฮัม
(Abrahamic religions) โดยเฉพาะศาสนาคริสต์ที่นักบวชในอุดมคติจะต้องเป็นผู้รับใช้ศาสนิก
ของพระเจ้าเป็นเจ้าโดยแท้จริง ต้องเป็นผู้ปฏิบัติตนอย่างผู้ยากจนที่มักน้อยและดำรงชีพด้วย
อาหารอย่างพอประมาณโดยการขอ รวมถึงการสละร่างกาย วาจา และใจอย่างเคร่งครัด

มิใช่ที่นักบวชในกลุ่มทางศาสนาอับราฮัมเท่านั้นวัฒนธรรมทางศาสนาแบบเอเชีย คือ
ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาในภูมิภาคนี้ซึ่งมี
ลักษณะร่วมกันในหลายประเทศ เช่น พม่า ศรีลังกา และประเทศไทย ลักษณะดังกล่าวคือ
แหล่งที่มาของภาวะความศักดิ์สิทธิ์ของบุคคลโดยพื้นฐานในวัฒนธรรมร่วมทางศาสนาตามที่
เวเบอร์ได้ให้คำนิยามไว้ สำหรับประเทศไทยนอกจากลักษณะหรือบุคลิกของผู้สมมติจะและอุทิศตน
เพื่อการปฏิบัติตามแนวทางของศาสนา ในทางพุทธศาสนา คือ ผู้ที่มีความตั้งใจในการสละชีวิต

---

¹⁵ Stanley J. Tambiah, *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets*, (New York: Cambridge University Press, 1984), 322.

¹⁶ *Ibid.*, 326.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*, 321.

ทางสังคมเพื่อถือครองกรรมวินัยโดยเคร่งครัด ดำรงชีพด้วยอาหารอย่างพอประมาณผ่านการขอ และฝึกปฏิบัติทางจิตตามแนวทางของพระพุทธเจ้าที่ถูกสืบทอดและแบ่งแยกออกตามสาย การปฏิบัติย่อย ๆ โดยสามารถเรียกการอบรมปฏิบัติในภาพรวมนี้ว่า “การภาวนา”¹⁹ หรือ “การปฏิบัติ กรรมฐาน”²⁰ ซึ่งมีทั้งหมด 40 กอง ตามความเชื่อทางพุทธศาสนากรรมฐานในแต่ละกองหรือ ในแต่ละหมวดหมู่โดยการที่จะปฏิบัติได้อย่างเข้มงวดนั้นต้องถือพรตหรือศีลอย่างเข้มงวด ผนวกกับการถือพรตหรือแยกตัวออกจากสังคมอย่างสิ้นโดยเพื่อให้การปฏิบัติตนบรรลุถึง ความจริงขั้นสูงสุดหรือบรรลุถึงแหล่งที่มาทางอำนาจเชิงบารมีอันสูงสุดทางพุทธศาสนาตาม ธรรมเนียมเถรวาทที่เรียกว่า “mystical saint”²¹ หรือตามที่สแตนลีย์ ทัมเบียฮ์ (Stanley Tambiah) ให้คำนิยามว่า คือ ความเป็นอรหันต์ (arahantship)²² ซึ่งเกิดจากการถือครองศีลและวินัย การปฏิบัติตนทางกายและทางจิต คือ การภาวนาอย่างเข้มงวด ก่อนทศวรรษที่ 2480 ชาร์ลส์ คายส์ (Charles Keyes) ได้ทำการแบ่งนิยามและลักษณะของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาไทย ออกเป็น 2 ประเภทโดยภาพรวม คือ mystical saint และ savior saint²³ โดยพระเถระผู้เป็น

¹⁹ ภาวนา การทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น, การทำให้เกิดขึ้น, การเจริญ, การบำเพ็ญ

1) การฝึกอบรม ตามหลักพระพุทธศาสนา มี 2 ประเภท คือ

1. สมถภาวนา ฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ

2. วิปัสสนาภาวนา ฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เข้าใจตามเป็นจริง

อีกนัยหนึ่ง จัดเป็น 2 ประเภทเหมือนกัน คือ

1. จิตตภาวนา การฝึกอบรมจิตให้เจริญองงามด้วยคุณธรรม มีความเข้มแข็งมั่นคง เบิกบาน สงบสุขผ่องใส พร้อมด้วย

ความเพียร สติ และสมาธิ

2. ปัญญาภาวนา การฝึกอบรมเจริญปัญญา ให้รู้เท่าทันเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนมีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำ ด้วยกิเลสและความทุกข์

2) การเจริญสมถกรรมฐานเพื่อให้เกิดสมาธิ มี 3 ชั้น คือ

1. บริกรรมภาวนา ภาวนาขั้นเตรียม คือกำหนดอารมณ์กรรมฐาน

2. อุปจารภาวนา ภาวนาขั้นจวนเจียน คือเกิดอุปจารสมาธิ

3. อัปปนาภาวนา ภาวนาขั้นแน่วแน่ คือเกิดอัปปนาสมาธิเข้าถึงฌาน

3) ในภาษาไทย ความหมายเลื่อนมาเป็น การท่องบ่นหรือว่าซ้ำ ๆ ให้ขลัง ก็มี พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต),

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, สืบค้นเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2565, https://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=%C0%D2%C7%B9%D2_%F2

²⁰ กัมมัฏฐาน ที่ตั้งแห่งการงาน, อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งการงานของใจ, อูบายทางใจ

วิธีฝึกอบรมจิต มี 2 ประเภท คือ

1. สมถกัมมัฏฐาน อูบายสงบใจ 1

2. วิปัสสนากัมมัฏฐาน อูบายเรื่องปัญญา 1

(นิยมเขียน กรรมฐาน); พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, สืบค้นเมื่อ

วันที่ 19 กันยายน 2565, https://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=%A1%D1%C1%C1%AF%B0%D2%B9#find1

²¹ Charles F. Keyes, “Death of Two Buddhist Saints in Thailand,” *Journal of the American Academy of Religion*, Thematic Series 48/3-4 (1981): 150.

²² Tambiah, *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets*, 331

²³ Keyes, “Death of Two Buddhist Saints in Thailand,” 150

แบบอย่างของทั้ง 2 รูปแบบนี้ คือ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และ ครูบาศรีวิชัย ลักษณะทางการปฏิบัติของพระเถระทั้ง 2 รูปนี้มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ หลวงปู่มั่น หรือพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตจะถือครองวินัยสงฆ์อย่างเคร่งครัด ถือวัตรปฏิบัติอย่างผู้ยากจนและสันโดษ มุ่งเน้นการอบรมปฏิบัติทางจิตอย่างอุกฤษฏ์กระทั่งบรรลุถึงความจริงอันสูงสุดทางพุทธศาสนา คือ อรหันตผล และมุ่งเน้นการให้ความช่วยเหลือทางธรรมแก่ผู้คน กล่าวคือ พระเกจิในสายปฏิบัติของท่านจะให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่สนใจในการศึกษาทางพุทธศาสนาผ่านการสอนกรรมฐาน และผ่านหลักธรรมอันเป็นประโยชน์ในการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละวางกิเลส คือ สังโยชน์²⁴ ดังนั้นหลวงปู่มั่นและพระสงฆ์ในสายปฏิบัติของท่านจึงถูกเรียกว่าเป็น mystical saint

ในขณะที่ครูบาศรีวิชัยนั้นมีปฏิภาณในการมุ่งเน้นการช่วยเหลือผู้คนในด้านสาธารณกุศล กล่าวคือ มุ่งเน้นการบูรณะและสถาปนาศาสนสถานและการก่อสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณะประโยชน์

---

²⁴ สังโยชน์ กิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์, ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับทุกข์ มี 10 อย่าง คือ

ก. โอรัมภาคัยสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องต้น 5 ได้แก่

1. สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน
  2. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย
  3. สิลัพพตปรามาส ความถือมั่นศีลพรต
  4. กามราคะ ความติดใจในกามคุณ
  5. ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ
- ข. อุทัมภาคัยสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องสูง 5 ได้แก่
6. รูปราคะ ความติดใจในรูปธรรมอันประณีต
  7. อรูปราคะ ความติดใจในอรูปธรรม
  8. มานะ ความถือว่าตนเป็นนั่นเป็นนี่
  9. อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน
  10. อวิชชา ความไม่รู้จริง

พระโสตาบัน ละสังโยชน์ 3 ข้อต้นได้

พระสกิทาคามี ทำสังโยชน์ข้อ 4 และ 5 ให้เบาบางลงด้วย

พระอนาคามี ละสังโยชน์ 5 ข้อต้นได้หมด

พระอรหันต์ ละสังโยชน์ทั้ง 10 ข้อ

ในพระอภิธรรมท่านแสดงสังโยชน์อีกหมวดหนึ่ง คือ

1. กามราคะ
2. ปฏิฆะ
3. มานะ
4. ทิฏฐิ (ความเห็นผิด)
5. วิจิกิจฉา
6. สิลัพพตปรามาส
7. ภวราคะ (ความติดใจในภพ)
8. อิสสา (ความริษยา)
9. มัจฉริยะ (ความตระหนี่)

10. อวิชชา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, สืบค้นเมื่อวันที่ 27

กันยายน 2565, https://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=%CA%D1%A7%E2%C2%AA%B9%EC&original=1

เช่น การสร้างถนนขึ้นพระบรมธาตุโดยสุเทพของครูบาศรีวิชัย เป็นต้น วัตรปฏิบัติดังกล่าว อาจเรียกได้ว่าเป็นวิถีแบบพระโพธิสัตว์จึงสามารถเรียกครูบาศรีวิชัยได้ว่าเป็น savior saint

วัตรปฏิบัติอย่างพระโพธิสัตว์ คือ การมีความเมตตาและความกรุณาไม่มีประมาณแก่สรรพสัตว์ทั้งหมดด้วยความปรารถนาต้องการให้สรรพสัตว์²⁵พ้นจากความทุกข์ ความปรารถนาที่ต้องการให้สรรพสัตว์พ้นจากความทุกข์หมายรวมถึงการเจริญศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน ผู้มีความปรารถนาในการเดินทางเพื่อการสักการะพระบรมธาตุโดยสุเทพด้วย ดังนั้นในกรณีของครูบาศรีวิชัย การสร้างถนนขึ้นพระบรมธาตุโดยสุเทพนอกจากจะเป็นการเจริญศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนผู้ต้องการเดินทางขึ้นไปสักการะพระบรมธาตุโดยสุเทพและสร้างความสะดวกแก่คณะสงฆ์วัดพระธาตุดอยสุเทพในการปฏิบัติศาสนกิจและเป็นการเชื่อมโยงชาวบ้านเข้าสู่คณะสงฆ์ได้โดยสะดวก

การสร้างถนนขึ้นพระบรมธาตุโดยสุเทพของครูบาศรีวิชัยถือเป็นตัวอย่างของกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ที่ถูกเชื่อมโยงเข้ากับวัตรปฏิบัติอย่างพระโพธิสัตว์ในความต้องการให้สรรพสัตว์พ้นจากความทุกข์ดังคำนิยามของคายนัสที่ระบุว่า ครูบาศรีวิชัยเป็น savior saint หรือนักบุญผู้ช่วยให้ (สรรพสัตว์) รอดพ้นจากความทุกข์ และไม่ใช่เพียงแต่ครูบาศรีวิชัย แต่เพียงเท่านั้นแต่หมายรวมถึงพระเกจิอาจารย์ในช่วงหลังทศวรรษ 2500 เป็นต้นมาด้วย ที่ริเริ่มกิจกรรมด้านสาธารณะประโยชน์ที่สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาชาติของรัฐผ่านคำอธิบายที่ว่ากิจกรรมสาธารณะประโยชน์เหล่านั้นเป็นหนึ่งในจริยาของพระโพธิสัตว์ หรือผู้ศักดิ์สิทธิ์

4. สภาวะหลังสงคราม กับ ความเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

แม้ว่านิยามและลักษณะของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ตามนิยามของเวเบอร์ คายนัส และทัมไบยาร์ จะมีลักษณะร่วมกันบางประการ คือ การเป็นผู้สันโดษและปฏิบัติตนอย่างผู้ยากจน แต่โดยนิยามและลักษณะของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ของเวเบอร์อันได้รับอิทธิพลจากคริสต์ศาสนาโดยเฉพาะคริสต์ศาสนิกายโปรเตสแตนต์ (Protestantism) ที่มุ่งเน้นเรื่องความเป็นเหตุเป็นผล (rationalisms) อันส่งผลต่อมุมมองทางการศึกษาของนักบูรพคดีศึกษา (orientalist) ต่อการศึกษาพุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ลักษณะและนิยามของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา

---

²⁵ ความหมายของคำว่า "สัตว์" จากพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ระบุความว่า หมายถึง ผู้ติดข้องในรูปารมณ์เป็นต้น สิ่งที่มีความรู้สึกและเคลื่อนไหวไปได้เอง รวมตลอดทั้งเทพ มาร พรหม มนุษย์ เปเรต อสุรกาย ดิรัจฉาน และสัตว์นรก ในบาลีเพ่งเอามนุษย์ก่อนอย่างอื่น ไทยมักเพ่งเอาดิรัจฉาน ส่วนคำว่า "สรรพ-" ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ระบุความหมายว่า ทุกสิ่ง ทั้งปวง ทั้งหมด ดังนั้นเมื่อนำคำว่า "สรรพ-" รวมกับคำว่า "สัตว์" แล้ว จึงมีความหมายว่า สิ่งที่มีความรู้สึกและเคลื่อนไหวไปได้เองทั้งปวง อันหมายรวมถึงเทพ มาร พรหม มนุษย์ เปเรต อสุรกาย และสัตว์ เจริจฉาน โดยในบทความฉบับนี้ "สรรพสัตว์" จะมุ่งเน้นการสื่อความหมายไปที่มนุษย์เป็นหลัก

ของเวเบอร์และนักบูรพคดีศึกษามุ่งเน้นไปที่พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและพุทธปรัชญา โดยเคร่งครัด จริยวัตรตรงดงามและประพฤติตนอย่างผู้สันโดษและยากจนและปฏิเสธอิทธิฤทธิ์ และอภิญาอันเป็นสิ่งที่ไม่ได้พิสูจน์ได้ด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์ (empirical evidence) และไม่มีความเป็นเหตุเป็นผลในเชิงตรรกศาสตร์ ในทางพุทธศาสนาเรียกการปฏิบัติในลักษณะที่ เวเบอร์นิยามว่าเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนานี้ว่า “สุขวิปัสสก หรือ สุขวิปัสสกโก”²⁶ ขณะที่ นิยามและลักษณะของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ของคายส์และทัมไบยาห์ที่มีได้ปฏิเสธความคิดและความเชื่อในเหตุเหนือธรรมชาติโดยเฉพาะคำนิยามและลักษณะของทัมไบยาห์ที่รวบรวมความเชื่อ เรื่องอิทธิฤทธิ์หรืออภิญาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของลักษณะของความเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทาง พุทธศาสนาไทยจากการกล่าวถึงการถ่ายทอดพลังอำนาจ (charisma) สู่วัตถุอื่น ๆ อันทำให้เกิดเป็นพระเครื่องและวัตถุมงคลอันศักดิ์สิทธิ์เพื่อแจกหรือจำหน่ายให้แก่พุทธศาสนิกชนโดย วัตถุประสงค์แห่งการทำบุญ ดังจะกล่าวถึงอีกครั้งในตอนท้ายของบทความ

อภิญากลายเป็นหนึ่งในอำนาจเชิงบารมี (charisma authority) ของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ ทางพุทธศาสนาในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แต่ถึงกระนั้นพระสงฆ์หรือกลุ่มพระสงฆ์ ผู้มีอภิญาต่างสงเคราะห์ผู้คนด้วยธรรมะและอภิญาควบคู่กันในช่วงเวลาสงครามและความโกลาหลทางการเมืองตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2480 เป็นต้นมาจนถึงช่วงทศวรรษที่ 2510 ตั้งแต่การประกาศเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 2 เข้ากับฝ่ายอักษะของรัฐบาลจอมพล แปลก พิบูลสงคราม อันทำให้เกิดการทิ้งระเบิดเพื่อทำลายสาธารณูปโภคต่าง ๆ ของฝ่ายสัมพันธมิตร และภัยพิบัติทางธรรมชาติคือน้ำท่วมใหญ่ในพระนครเมื่อปี พ.ศ. 2485 ผลกระทบจากทั้งสงคราม และภัยพิบัติทางธรรมชาติเหล่านี้ส่งผลให้ราคาสินค้าอุปโภคและบริโภคพุ่งสูงขึ้นและทำให้อัตราการเกิดอาชญากรรมพุ่งสูงขึ้นด้วยเช่นกัน²⁷ ประชาชนมักให้ความสนใจที่พระเครื่อง และวัตถุมงคลที่เหล่าพระเกจิอาจารย์ในรูปแบบใหม่นี้จัดสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับช่วงเวลาถึงพุทธกาล - มิสัญญิกัลยยุคตามมิติ ทางเวลาแบบพุทธศาสนาหรือคติทางเวลาแบบไตรภูมิกลับมามีบทบาทขึ้นในสังคมไทยอีกครั้ง มิติทางเวลาแบบไตรภูมินี้มีความเชื่อเรื่องศักราชกัลยยุคและความเชื่อมโยงไปแห่งศีลธรรมและ พุทธศาสนา²⁸

²⁶ สุขวิปัสสก พระผู้เจริญวิปัสสนาล้วนสำเร็จพระอรหันต์ มิได้ทรงคุณวิเศษอย่างอื่นอีก เช่น ไม่ได้มานสมบัตินิ ได้อภิญา เป็นต้น; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, สืบค้นเมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2565, https://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=%CA%D8%A1%A2%C7%D4%BB%D1%CA%CA%A1&detail=on.

²⁷ ณัฐพล อยู่รุ่งเรื่องศักดิ์, “พระเครื่องกับสังคมไทยช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึง พ.ศ. 2550: การศึกษาคติความเชื่อ รูปแบบ และพุทธพาณิชย์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2554), 128-129.

²⁸ พัชรลดา จุลเพชร, “แนวคิดเรื่องถึงพุทธกาลในสังคมไทย พ.ศ. 2475-2500,” 95-99.

ด้วยภาวะสงครามทั้งสงครามโลกครั้งที่ 2 และสงครามเย็นอันทำให้เกิดความโกลาหลทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจจึงทำให้ชาวบ้านเกิดความต้องการหาที่พึ่งทางจิตวิญญาณในช่วงความไม่แน่นอนที่กำลังเผชิญอยู่นี้ พระเกจิอาจารย์จากในพื้นที่ต่าง ๆ จึงเริ่มเป็นที่รู้จักจากคนนอกพื้นที่จากทั้งความสามารถพิเศษเหนือธรรมชาติรวมถึงการถ่ายทอดหรือถ่ายเทอำนาจเชิงบารมี (charisma authority) คือ อภิญญาหรือความสามารถพิเศษเหนือธรรมชาตินั้นไปที่วัตถุสิ่งอื่นอันมีลักษณะเป็นรูปแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือรูปแทนของพระเกจิอาจารย์รูปนั้น ๆ ให้กลายเป็นวัตถุมงคลเพื่อออกจำหน่ายแจกหรือออกให้บูชาเพื่อกิจการงานบุญของวัด

กระนั้นพระเกจิอาจารย์ในสายการปฏิบัติแบบกรรมฐานพระป่าในสายของหลวงปู่มั่น กุริทัตโตเริ่มกลับมาเป็นที่รับรู้จากชนชั้นนำทางสังคมด้วยโดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ (ด้วยนัยทางการเมืองในช่วงที่ลัทธิคอมมิวนิสต์เริ่มแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามายังบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือของประเทศไทย ทำให้เริ่มเกิดการเสด็จพระราชดำเนินไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ) ผู้มีความผูกพันกับความศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาตั้งแต่อดีต ในช่วงเวลาเดียวกันกับที่สงครามกำลังปะทุขึ้น คือ ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2490 ถึงทศวรรษที่ 2500²⁹ (แม้การเสด็จพระราชดำเนินไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ในประเทศไทยในฐานะองค์เอกอัครราชทูตสัมภักดิ์ในช่วงทศวรรษที่ 2490 - ทศวรรษที่ 2500 จะมีได้เกิดขึ้นบ่อยและมีได้มีบทบาทในช่วงเวลาดังกล่าวมากนัก แต่ในช่วงทศวรรษที่ 2500 - ทศวรรษที่ 2510 หลังจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ทำการรัฐประหารเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 จากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม บทบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในฐานะองค์เอกอัครราชทูตสัมภักดิ์ผ่านการเสด็จพระราชดำเนินทอดผ้าพระกฐิน³⁰ หรือการเสด็จพระราชดำเนินเพื่อเยี่ยมเยียนราษฎรในพื้นที่ต่าง ๆ โดยนอกจากการประกอบพระราชกรณียกิจด้านการเยี่ยมเยียนราษฎรในพื้นที่ต่าง ๆ แล้วยังมีการเสด็จพระราชดำเนินไปทั่ววัดในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อการสนทนาธรรมกับพระเกจิอาจารย์ผู้มีชื่อเสียงในพื้นที่³¹)

ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2510 พระราชกรณียกิจด้านศาสนามักควบคู่ไปกับพระราชกรณียกิจด้านโครงการพัฒนาชนบท³² การที่ชนชั้นนำของประเทศโดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ให้ความสนใจ

²⁹ ปรากฏ กลิ่นฟุ้ง, "การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พ.ศ. 2493-2530," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทฉบับที่ 1, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), 56.

³⁰ ทักษิณ เจริญเจริญ, *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), 366-367.

³¹ ปรากฏ กลิ่นฟุ้ง, "การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พ.ศ. 2493-2530," 74-78.

³² เรื่องเดียวกัน, 78.

และให้ความเคารพกับพระเกจิอาจารย์เหล่านี้เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้ประชาชนทั่วไปเกิดความศรัทธาต่อกลุ่มพระเกจิอาจารย์เหล่านี้เพิ่มขึ้น สัมพันธภาพดังกล่าวกลายเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะส่งผลให้อำนาจเชิงบารมีของกลุ่มพระเกจิอาจารย์เหล่านี้เพิ่มขึ้น ด้วยเพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ (พระราชอิสริยยศ ณ ขณะนั้น) ทรงมีพระราชจริยวัตรที่ทรงให้ความสนพระราชหฤทัยด้านคำสอนทางพุทธศาสนาและการฝึกปฏิบัติตามแนวทางทางพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ตามคำบอกเล่าของเหล่าพระเกจิอาจารย์ทั้งหลายที่พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพบ³³ ประกอบกับคติความเชื่อดั้งเดิมของชนชาวไทยที่เชื่อในเรื่องบุญบารมีกับสถานะทางสังคม กล่าวคือ การจะได้เกิดเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือพระมหากษัตริย์นั้นจำเป็นต้องบำเพ็ญบุญบารมีมามาก ดังนั้น หากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ เสด็จพระราชดำเนินไปพบเพื่อการสนทนาธรรมหรือเพื่อการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน สิ่งนี้จะเป็นเครื่องยืนยันว่าพระสงฆ์รูปนั้นเป็นพระเกจิอาจารย์ผู้มีบารมีมากโดยแท้จริง ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงให้ความเคารพแต่พระเกจิอาจารย์เหล่านั้นนั้น ทำให้ข้าราชการให้ความสนใจและให้ความเคารพกับพระเกจิอาจารย์กลุ่มนี้ด้วย

กระทั่งล่วงมาถึงทศวรรษที่ 2510 นิยามและลักษณะของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาไทยได้เริ่มเกิดความเปลี่ยนแปลงเพื่อสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาชาติของรัฐทำให้บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ (ผู้ต้องการสร้างภาพลักษณ์ความเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์) ถูกเพิ่มเติมจากเดิมสู่การเป็นพระนักพัฒนาผู้ช่วยเหลือผู้คนผู้ตกทุกข์ได้ยาก และบูรณะและสถาปนาศาสนสถานในสถานที่ต่าง ๆ ในภูมิภาคนั้นนอกจากการบูรณะศาสนสถานภายในบริเวณอารามของตนหรือศาสนสถานภายในพื้นที่จังหวัดที่ตนจำพรรษาอยู่

ดังนั้นพระเกจิอาจารย์ในสังคมไทยตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2510 เป็นต้นมาจึงต้องริเริ่มบทบาททางสังคมสงเคราะห์และสาธารณกุศล ในทางพุทธศาสนาบทบาทของการเป็น

---

³³ จากการสืบค้นการเสด็จพระราชดำเนินไปพบกับพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น การเสด็จพระราชดำเนินเพื่อการสนทนาธรรมกับหลวงปู่ดูลย์ อตุโล วัดบูรพาราม จ.สุรินทร์ พระเกจิแห่งอีสานใต้ (นพรัตน์ กิ่งแก้ว, "เรื่องเล่าจากบทสนทนาธรรม ในหลวงกับหลวงปู่ดูลย์ อตุโล เกจิอีสานใต้," *Post Today*, 27 ตุลาคม 2559, สืบค้นเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2565, <https://www.posttoday.com/social/local/462182>) และการเสด็จพระราชดำเนินเพื่อถวายผ้าพระกฐินพระราชทานยังวัดป่าอุดมสมพร จ.สกลนคร และได้มีโอกาสสนทนาธรรมกับหลวงปู่ฝั้น อาจาโร (ประวาน ขจรภูมินันท์, "รับสั่ง "อย่าอยู่วัด แต่ไม่มีเวลา" เรื่องเล่าในหลวงกับ "หลวงปู่ฝั้น," *Post Today*, 31 ตุลาคม 2559, สืบค้นเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2565, <https://www.posttoday.com/social/local/462757>) จากบันทึกความทรงจำจากลูกศิษย์ของพระเกจิทั้งสองรูปต่างบอกตรงกันว่า ในหลวง (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ) ทรงมีความสนใจในคำสอนทางพุทธศาสนาและการปฏิบัติพระกรรมฐานเป็นอย่างมาก นอกจากนั้น ในเทปบันทึกเสียงของหลวงพ่อบุญพระพรหมญาณ วัดจันทาราม (ท่าซุง) จ.อุทัยธานี เรื่อง ฤๅษีสอนลูกภาคใต้ ม้วนที่ 1 หน้า B ระบุถึงการที่หลวงพ่อบุญพระพรหมญาณบอกเล่าถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งได้เข้าเฝ้าในหลวงที่พระตำหนักภูพิงศ์ราชนิเวศน์ เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2521, ฤๅษีลึงค์ดำ (พระมหาวิระ ติวโร, ป.ธ. 4), ฤๅษีสอนลูกภาคใต้ ม้วนที่ 1, ไฟล์บันทึกเสียง (อุทัยธานี: วัดจันทาราม (ท่าซุง), 2522). ว่าในหลวงทรงให้ความสนใจในเรื่องการปฏิบัติพระกรรมฐานเป็นอย่างมาก และได้ร้องขอให้หลวงพ่อบุญ อัดเสียงคำสอนด้านการเจริญพระกรรมฐานถวายท่านอยู่เป็นเนื่อง ๆ ด้วย

พระนักพัฒนาถูกเชื่อมโยงเข้ากับความสำเร็จเรื่องการทำเพ็ญบารมีและพระโพธิสัตว์ที่ตั้ง
ความปรารถนาในการบรรลุพุทธภูมิ คือ การเกิดเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลเบื้องหน้า³⁴
อันต้องผ่านการประกอบกุศลกรรมทั้งในเขตของพุทธศาสนาและการช่วยเหลือผู้คนผู้ตกทุกข์
ได้ยากอย่างมหาศาล รักษาศีลที่กำหนดการปฏิบัติทางกายและวาจาอย่างเคร่งครัดรวมถึง
การฝึกอบรมปฏิบัติทางจิตอย่างเข้มงวด เนื่องด้วยการพัฒนาชาติบ้านเมืองคือการช่วยเหลือ
ผู้คนส่วนรวมให้มีความสุขและความสะดวกสบายยิ่งขึ้น บทบาทของนักพัฒนาหรือนักสังคม
สงเคราะห์กลายเป็นส่วนหนึ่งของนิยามและลักษณะของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาของ
ประเทศไทย

แม้ว่าภาครัฐจะมีการจัดตั้งโครงการพระธรรมจาริกในปี พ.ศ. 2508 รวมถึงการปรับ
พันธกิจของพระนิสิตและพระนักศึกษาให้มีส่วนร่วมทางสังคมในรูปแบบของการเผยแผ่
พุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย³⁵
และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย³⁶ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 เป็นต้นมา เพื่อให้พระสงฆ์
(บัณฑิตมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย) เผยแผ่พุทธศาสนาไปยังพื้นที่ถิ่นทุรกันดาร
อันเป็นที่ถิ่นที่อยู่ของชาวเขาในทางภาคเหนือ โดยภาครัฐใช้พุทธศาสนาในฐานะเครื่องมือ
ในการสร้างความเป็นไทยและเพื่อป้องปรามการรุกรานของลัทธิคอมมิวนิสต์³⁷ รวมถึงการส่ง
พระธรรมทูต (บัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนา
ในพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ³⁸ โดยมีวัตถุประสงค์ทางการเมือง
ที่แอบแฝงอยู่เช่นกัน แม้พุทธศาสนาจะถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองทั้งในการป้องปราม
คอมมิวนิสต์และเพื่อการสร้างความเจริญแก่พื้นที่ชนบทในถิ่นทุรกันดาร แต่ในอีกแง่มุมหนึ่ง
โครงการพระธรรมจาริกโดยเฉพาะบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่มีพันธกิจ
ในการพัฒนาพื้นที่ในบทบาทของการเป็นผู้นำประชาชนในการพัฒนาชุมชน เช่น การสร้าง
สะพาน ถนน ศาลา บ่อน้ำ และสระสาธารณะ³⁹ สามารถผูกโยงเข้ากับความสำเร็จทางพุทธศาสนา

³⁴ สุมาลี มหณรงค์ชัย, *พุทธศาสนamahayan, ฉบับปรับปรุงแก้ไข* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม, 2552), 25 อ้างถึงใน
พระมหาสมเด็จ สมจารี (หลวงกัน), "แนวคิดพระโพธิสัตว์ในฐานะรากฐานทางปรัชญาสังคมและการเมือง," *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย* 8, ฉ. 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2564): 25.

³⁵ มนัส เกิดปรางค์, "พัฒนาการของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชา
อุดมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), 224.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, 183.

³⁷ สมพร คงถาวร, "บทบาทพระธรรมจาริกในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาในท้องที่ถิ่นทุรกันดาร (พ.ศ. 2508-2545),"
(ปริญญาโทปริญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2548), 26.

³⁸ มนัส เกิดปรางค์, "พัฒนาการของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย," 224

³⁹ เรื่องเดียวกัน, 183

ในเรื่องการบำเพ็ญบารมีแบบพระโพธิสัตว์⁴⁰ กล่าวคือ การเผยแพร่พุทธศาสนาถือเป็นการอบรมให้ผู้คนเข้าถึงหลักศีลธรรมและถือเป็นการช่วยเหลือผู้คนในถิ่นทุรกันดารที่ตกทุกข์ได้ยาก กล่าวคือ เมื่อมีพระสงฆ์จาริกขึ้นไปเผยแพร่พุทธศาสนาจะต้องเกิดการสร้างอารามหรือที่พักอาศัย โดยการสร้างที่พักอาศัยนั้นจะนำพาาระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ เข้ามาในพื้นที่ทำให้ชุมชนที่พระสงฆ์จาริกขึ้นไปจำพรรษาเกิดความสะดวกสบายในการใช้ชีวิตมากยิ่งขึ้น

5. พระราชพรหมยาน กับ ความเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ในยุคหลัง 2500

พระเกจิอาจารย์รูปหนึ่งผู้เริ่มมีชื่อเสียงในช่วงกลางถึงปลายทศวรรษที่ 2510 คือ หลวงพ่อพระราชพรหมยานหรือหลวงพ่อกุญชรสิงห์ดำได้เป็นพระสงฆ์ผู้เริ่มในการปฏิบัติกรเพื่อช่วยเหลือผู้ยากจนและผู้ตกทุกข์ได้ยากผ่านการจัดตั้งศูนย์สงเคราะห์ผู้ยากจนในถิ่นทุรกันดารตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เมื่อปี พ.ศ. 2520⁴¹ โดยการลงพื้นที่เพื่อแจกของใช้จำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวันของผู้คน มักจะเป็นการลงพื้นที่พร้อมกับหน่วยงานราชการและหน่วยแพทย์ทหารอยู่เสมอ เช่น กองกำลังจิตวิทยา กองทัพบก (เขียนตามแหล่งที่มา) และอาจารย์มหาวิทยาลัย⁴² เป็นต้น

นอกจากการช่วยเหลือแก่ผู้ตกทุกข์ได้ยากทั่วประเทศแล้ว หลวงพ่อพระราชพรหมยานมีบทบาทอย่างมากในการบูรณะและพัฒนาวัดจันทาราม (วัดท่าซุง) เช่น การจัดสร้างพระอุโบสถในปี พ.ศ. 2517 การจัดซื้อที่ดินโดยรอบเพิ่มเติมเพื่อเป็นการขยายพื้นที่ธรณีสงฆ์รวมถึงการจัดสร้างถาวรวัตถุภายในวัดอีกเป็นจำนวนมาก⁴³ และการก่อตั้งโรงเรียนพระสุธรรมยานเถระวิทยา โดยมีทั้งเด็กนักเรียนประจำโดยเก็บค่าใช้จ่ายราคาถูกและเด็กนักเรียนไป-กลับ เพื่อช่วยเหลือเด็กในบริเวณชุมชนโดยรอบวัดและพื้นที่ใกล้เคียง⁴⁴ รวมถึงการช่วยเหลือผู้คนในพื้นที่จังหวัดอุทัยธานีผ่านการจัดสร้างโรงพยาบาลแม่และเด็ก วัดท่าซุงขึ้น⁴⁵

---

⁴⁰ พระโพธิสัตว์ในบริบทของบทความนี้ คือ พระโพธิสัตว์ตามแนวคิดของพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวคือ พันธกิจของพระธรรมจาริกและพระธรรมทูตอยู่ในข่ายคตินุญชัโพธิสัตว์ หมายถึง พระโพธิสัตว์ที่อยู่ในรูปแบบมนุษย์ทั่วไป ที่มีจิตใจดีประกอบด้วยความเมตตากรุณาอย่างสูงมีประมาณและพยายามช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ทรมาน โดยมีได้คำนึงถึงความสุขส่วนตน ดูเพิ่มเติม ผาสุก อินทราวุธ, "พระโพธิสัตว์บารมีกับอุดมการณ์สร้างสรรค์สังคม," *วารสารดำรงวิชาการ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร* 2, ฉ. 3 (มกราคม-กรกฎาคม 2546): 16.

⁴¹ ฤทธิสิงห์ดำ (พระมหาวิระ ถาวโร, ป.ธ. 4), ฤทธิสิงห์ดำ (ม้วนที่ 1 หน้า A, ฟิล์มบันทึกเสียง (อุทัยธานี: วัดจันทาราม (ท่าซุง), 2522).

⁴² เรื่องเดียวกัน.

⁴³ พระอธิการพรชัย วิชชโย (บุญมา), "การศึกษาวิเคราะห์ผลงานด้านการเผยแพร่พุทธศาสนาของพระราชพรหมยาน (หลวงพ่อกุญชรสิงห์ดำ)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554), 46-54.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, 54-57.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, 61-62.

ในบางครั้งการลงพื้นที่เพื่อช่วยเหลือผู้คนผู้ตกทุกข์ได้ยากตามพื้นที่ต่าง ๆ เป็นการลงพื้นที่พร้อมกับการเสด็จพระราชดำเนินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ด้วยเช่นกัน ทั้งการแจกจ่ายข้าวของแก่ชาวบ้านตามพื้นที่ชนบทและการเสด็จพระราชดำเนินเพื่อเยี่ยมเยียนหน่วยทหารและตำรวจตระเวนชายแดน ในการตามเสด็จพระราชดำเนินของหลวงพ่อบุญธรรมพหุญาณนี้มักเป็นการไปเยือนเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้กับทหารและตำรวจตระเวนชายแดนปฏิบัติหน้าที่ในการป้องกันประเทศจากกลุ่มผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ผ่านการแจกพระเครื่องและวัตถุมงคลแก่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการเหล่านี้เพื่อป้องกันตนเอง⁴⁶

พระเครื่องและวัตถุมงคลที่หลวงพ่อบุญธรรมพหุญาณนำไปแจกจ่ายแก่เจ้าหน้าที่ตำรวจ-ทหาร ผู้ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในพื้นที่เสี่ยง คือ ผ้ายันต์ธรมหาพิชัยสงคราม เหรียญอกราช และเหรียญรูปในหลวงรัชกาลที่ 9 สำหรับเจ้าหน้าที่ในแนวหน้าที่มีได้นับถือศาสนาพุทธ พระเครื่องและวัตถุมงคลดังกล่าวมีการจัดสร้างและผ่านพิธีพุทธาภิเษกโดยหลวงพ่อบุญธรรมพหุญาณที่วัดจันทาราม (ท่าซุง) มีเพียงผ้ายันต์ธรมหาพิชัยสงคราม จำนวน 100,000 ผืน (หนึ่งแสนผืน) ที่ถูกจัดสร้างและผ่านพิธีพุทธาภิเษกที่วัดบวรนิเวศวิหารพร้อมกับพระไพรีพินาศและพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อปี พ.ศ. 2518 โดยหลวงพ่อบุญธรรมพหุญาณได้รับการโปรดเกล้าฯ จากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถให้มียศบาทสำคัญในการพิธีพุทธาภิเษกนี้ โดยได้รับหน้าที่เป็นผู้กำหนดวันประกอบพิธี พิธีการนิมนต์พระเกจิอาจารย์ที่จะร่วมในการพุทธาภิเษกและเป็นผู้บวงสรวงก่อนเริ่มพิธี⁴⁷

จากการจัดสร้างพระเครื่องและวัตถุมงคลเพื่อแจกจ่ายแก่ทหารและตำรวจผู้ปฏิบัติหน้าที่ในแนวหน้าและการได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในพิธีพุทธาภิเษกแสดงให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างพระเกจิอาจารย์รูปนี้กับสถาบันกษัตริย์เป็นอย่างมาก สายสัมพันธ์กับชนชั้นนำทางสังคมจึงเป็นส่วนหนึ่งของลักษณะของความเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาไทย ด้วยคติความเชื่อที่ว่า บุคคลผู้เกิดในชนชั้นสูงคือผู้ที่ประกอบกุศลกรรมอย่างยิ่งยวดในอดีตชาติ ผลแห่งกุศลนั้นจึงบันดาลให้ได้เกิดในชนชั้นสูงของสังคมและหากได้ถือกำเนิดในชนชั้นกษัตริย์หรือเป็นพระบรมวงศ์ชั้นสูงจะถือว่าเป็นผู้ที่มีบุญบารมีเป็นอย่างมากตามความเชื่อในสังคมไทย เมื่อประกอบกับการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

⁴⁶ ภิญญพันธ์ พจนลาวัฒน์, *ไทยปึก*, 220.

⁴⁷ วิศรุต บวงสรวง, "ศาสนวัตถุกับอุดมการณ์กษัตริย์นิยมไทย พุทธศวรรษ 2410-2540," (วิทยานิพนธ์ปริญญาตุลย์บัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2562), 330-331.

และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงมีภาพลักษณ์ในลักษณะที่ทรงเป็นธรรมราชา และผู้มีศีลธรรมสูง จึงยิ่งกลายเป็นถูกผูกโยงเข้ากับความสำเร็จเรื่องการสั่งสมกุศลเป็นอย่างสูง⁴⁸

เมื่อกล่าวถึงคติความเชื่อเรื่องบุญบารมีและการสั่งสมกุศลจากชาติปางก่อนแล้ว วิธีการพิสูจน์คติความเชื่อดังกล่าวหรือการพิสูจน์ข้อเท็จจริงทางพุทธศาสนา คือ การฝึกสมาธิ กรรมฐานตามวิถีทางจนได้ซึ่งฤทธิ์หรือความสามารถเหนือธรรมชาติ มโนยทิหรือการฝึกสอน กรรมฐานโดยอาศัยหลักสูตรวิชา 3⁴⁹ หากฝึกปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวประกอบกับการทำบุญ และรักษาศีลย่อมเห็นผลตามที่พระไตรปิฎกระบุไว้ คือ “*ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่อนิรมิต รูปอัน เกิดแต่ใจ คือนิรมิตกายอื่นจากกายนี้ มีรูปเกิดแต่ใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน มีอินทรีย์ ไม่บกพร่อง*”⁵⁰ หรือสามารถพิสูจน์ข้อเท็จจริงทางพุทธศาสนาได้ เช่น สามารถนำพาจิตของผู้ฝึกปฏิบัติไปสู่กามภพ⁵¹ รูปภพ⁵² และนิพพานภพ⁵³

นอกจากหลวงพ่อบุญพระพรหมยานที่มีปฏิปทาในรูปแบบพระเกจิอาจารย์-พระนักสังคัม สงเคราะห์โดยมิได้มีเพียงหลวงพ่อบุญพระพรหมยานเพียงรูปเดียวเท่านั้น แต่ยังมีพระสงฆ์หรือพระสงฆ์ที่มีปฏิปทา (ทั้งการฝึกปฏิบัติทางจิตและการสังคัมสงเคราะห์) อีกถึง 10 รูป⁵⁴ คือ

⁴⁸ สุชีพ ปุญญานุภาพ, *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*, พิมพ์ครั้งที่ 16 (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539), 568, อ้างถึงใน เกริกเกียรติ ไพบูลย์ศิลป์, “พุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย พ.ศ 2310-2394,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทฉบับที่, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557), 3.

⁴⁹ วิชา 3 (ความรู้แจ้ง, ความรู้พิเศษ — the Threefold Knowledge)

1. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ญาณเป็นเหตุระลึกขึ้นที่อาศัยอยู่ในก่อนได้, ระลึกชาติได้ — reminiscence of past lives)
2. จุตูปปาตญาณ (ญาณกำหนดรู้จุดและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรม, เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย เรียกอีกอย่างว่า ทิพจักขุญาณ — knowledge of the decease and rebirth of beings; clairvoyance)
3. อาสวักขยญาณ (ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย, ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ, ความตรัสรู้ — knowledge of the destruction of mental intoxication)

วิชา 3 นี้ เรียกสั้น ๆ ว่า ญาณ 3; ดู [297] วิชา 8 ด้วย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, สืบค้นเมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2565, https://84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=106

⁵⁰ ที.สี. (ไทย) 9/1/132.

⁵¹ กามภพ ที่เกิดของผู้ที่ยังเกี่ยวข้องกับอกาม, โลกเป็นที่อยู่อาศัยของผู้เสพกาม ได้แก่ อภายภูมิ 4 มนุษย์โลก และ สวรรค์ 6 ชั้น ตั้งแต่ชั้นจาตุมหาราชิกา ถึงชั้นปรนิมมิตวสวัตตี รวมเป็น 11 ชั้น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2565, https://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=%A1%D2%C1%C0%BE&detail=on

⁵² รูปภพ ภพของผู้เข้าถึงรูปฌาน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (2546), สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2565, https://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=%A1%D2%C1%C0%BE&detail=on

⁵³ การที่หลวงพ่อบุญพระพรหมยานกล่าวอ้างว่าการฝึกสมาธิกรรมฐานด้วยวิชชาสามมโนยทิจนสามารถพาผู้ฝึกปฏิบัติ ไปยังภพนิพพานที่บรรณกรรมทางพุทธศาสนาจะบอกลักษณะนิพพานคือสภาวะแห่งความสุข คือ ภาวะไร้ตัวตน แต่เพราะหลวงพ่อบุญพระพรหมยานบอกกล่าวแก่พุทธศาสนิกชนและสาธารณชนทั่วไปว่า สภาวะพระนิพพานมีสภาพไม่สูญ แต่มีสภาพเป็นเมืองแก้ว มีวิมานหรือมณฑลของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ครั้งอดีตกาลและพระอรหันต์ซึ่งมีสภาพพุทธสาวกยุคทุกสมัย นี่จึงเป็นเหตุที่พระพรหมยาน ถูกโจมตีจากพระสงฆ์และนักวิชาการทางพุทธศาสนาบางกลุ่มว่าอวดตริมนุสสรรม

⁵⁴ วัดจันทาราม, *ประวัติหลวงพ่อบุญพระพรหมยาน (หลวงพ่อดำ)*, พิมพ์ครั้งที่ 1 (ม.ป.ท.: ม.ป.ท., 2538), 57.

1) หลวงปู่สี ฉันทสิริ วัดเขาถ้ำขุนาค จ.นครสวรรค์ 2) หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ วัดดอยแม่ปั้ง จ.เชียงใหม่ 3) พระครูสุคันธศีล (หลวงปู่คำแสน) วัดสวนดอก จ.เชียงใหม่ 4) หลวงปู่คำแสน คุณดลังกาโร วัดป่าดอนมูล จ.เชียงใหม่ 5) พระครูภาวนาภิรัต (ครูบาอินทจักรรักษา) วัดน้ำบ่อหลวง จ.เชียงใหม่ 6) ครูบาพรหมจักษังวร วัดพระพุทธรบาทตากผ้า จ.ลำพูน 7) ครูบาชุ่ม โพธิโก วัดวังมุย จ.ลำพูน 8) หลวงปู่บุดดา ถาวโร วัดกลางชูศรีเจริญสุข จ.สิงห์บุรี 9) หลวงปู่สิม พุทธาจาโร วัดถ้ำผาปล่อง จ.เชียงใหม่ และ 10) ครูบาชัยยะวงศา วัดพระพุทธรบาทห้วยต้ม จ.ลำพูน โดยพระสงฆ์ทั้งหมดทั้ง 10 รูปนี้ได้เป็นที่รู้จักจากลูกศิษย์ของพระราชพรหมยานผ่านการที่ท่านพาลูกศิษย์ไปกราบนมัสการพระสงฆ์กลุ่มนี้ทางภาคเหนือ หรือที่กลุ่มลูกศิษย์ในยุคนี้เรียกว่า พระสายเหนือ⁵⁵ และพระสงฆ์กลุ่มนี้ได้รับการนิมนต์จากหลวงพ่อบุญพระพรหมยานให้มาร่วมงานเททองหล่อหลวงพ่อบาน ในวาระครบ 100 ปีชาตกาล หลวงพ่อบาน วัดบางนมโค ที่วัดจันทาราม (ท่าซุง) ในปี พ.ศ. 2518 ในงานเททองหล่อดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา และสมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงจุฬาภรณ์ ตามเสด็จด้วย⁵⁶

บทบาทของการเป็นพระนักพัฒนา คือ การบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานเก่าและการสถาปนาศาสนสถานใหม่ รวมถึงการสร้างสาธารณูปโภคขึ้นในแต่ละพื้นที่มิได้เป็นเพียงการกระทำเพื่อสืบพระศาสนาให้คงอยู่แต่เป็นการสร้างเครือข่ายทางศีลธรรมระหว่างศาสนสถานและชุมชน กล่าวคือ ชาวบ้านและชุมชนสามารถใช้พื้นที่หรือสถานที่ของวัดในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ได้ทั้งในทางโลกวิสัยและทางธรรมวิสัย⁵⁷ พระสงฆ์ทั้งหมดทั้ง 10 รูปนี้คือพระเกจิอาจารย์ผู้มีปฏิปทาที่คล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกับหลวงพ่อบุญพระพรหมยาน โดยเฉพาะครูบาชัยยะวงศา หรือ พระครูพัฒนกิจจานุรักษ์ (ชัยวงศ์ จนทวฺโส) ผู้มีบทบาทในการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโดยรอบวัดในด้านการก่อสร้างและการสงเคราะห์ชาวกะเหรี่ยง ครูบาชัยวงศ์ริเริ่มโครงการสร้างชุมชนชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่บ้านพระบาทห้วยต้มขึ้นใหม่ ทำให้การเดินทางสัญจรในชุมชนเป็นไปด้วยความสะดวกสบาย นำพาระบบไฟฟ้าและอ่างเก็บน้ำ เข้ามายังหมู่บ้านเพื่อทำให้ความเป็นอยู่ของชาวบ้านเป็นไปด้วยความสะดวกสบาย⁵⁸

ครูบาชัยวงศ์ ถือเป็นพระเกจิอาจารย์และพระนักพัฒนาที่มีบทบาทสอดคล้องกับนโยบายของรัฐในขณะนั้นและเป็นตัวอย่างของพระเกจิอาจารย์ผู้มีบทบาทด้านการสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาชุมชนที่เปี่ยมด้วยบารมีและจริยาวัตรที่งดงามแบบเดียวกับหลวงพ่อบุญพระพรหมยาน

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁷ พระนฤพันธ์ ญาณิสฺสโร, "วิถีครูบา: แนวคิดและกลไกการพัฒนาสังคมแบบมีส่วนร่วม," *วารสารศิลปการจัดการ มุคตินิธรรมภาควิชา* 3, ฉ. 3 (กันยายน-ธันวาคม 2562): 213.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, 213-214.

จากการศึกษาถึงนิยามและลักษณะของพระเกจิอาจารย์ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ทางสังคมและความต้องการของประชาชน จากเดิม พระสงฆ์ผู้มีความสามารถพิเศษเหนือธรรมชาติหรือพระเกจิอาจารย์เป็นที่รู้จักอยู่ในวงจำกัด คือ ชาวบ้านและชุมชนในแต่ละพื้นที่ที่มีพระสงฆ์รูปนั้นจำพรรษาอยู่แต่เพียงเท่านั้น แต่เมื่อความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เข้ามาตั้งแต่ช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ทำให้การจดบันทึก และการเผยแพร่ประวัติของพระสงฆ์ผู้ศักดิ์สิทธิ์หรือบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาเริ่มกระจายไปในพื้นที่ต่าง ๆ ที่ไกลออกจากกันได้มากยิ่งขึ้น⁵⁹ การเปิดเผยเรื่องราวความศักดิ์สิทธิ์ของพระเกจิอาจารย์ในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์ ผู้มีอภิญญาสามารถแสดงเหตุอัศจรรย์เหนือธรรมชาติ เช่น การหยั่งรู้ถึงจิตใจของผู้คน และการจัดสร้างพระเครื่องและวัตถุมงคลที่มีพละคุณภาพสูง เป็นต้น ซึ่งเป็นที่ต้องการของผู้คนในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2480 เป็นต้นมา⁶⁰ ที่สังคมมีความโกลาหลและความผันผวนสูง และเมื่อนโยบายของรัฐเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงไปในช่วงต้นทศวรรษ 2500 โดยรัฐบาลมุ่งเน้นการพัฒนาพื้นที่ชนบท (ทั้งโดยตัวรัฐบาลเองและส่งเสริมหรือสนับสนุนกิจการของสถาบันพระมหากษัตริย์เพื่อสร้างอำนาจเชิงบารมีหรืออำนาจทางศีลธรรมเพื่อฟื้นฟูพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ให้กลับคืนมาอีกครั้งเพื่อป้องกันภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ที่เริ่มแทรกซึมเข้ามาด้วยยุทธการป่าล้อมเมือง พระสงฆ์จึงต้องเริ่มมีบทบาทในทางสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโดยรอบวัดขึ้นมาด้วย

ดังนั้นตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 เป็นต้นมา บทบาทด้านการสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาพื้นที่ชนบทเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมลักษณะของความเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาไทย คือ พระเกจิอาจารย์ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2510 เป็นต้นมา และครุบาททางภาคเหนือของประเทศไทยที่มีความพยายามในการปรับตัวและสร้างภาพลักษณ์ของความเป็นพระนักพัฒนาและผู้ทรงศีลอันศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2530⁶¹

หากน่านิยามเกี่ยวกับบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาของไทยหรือพระเกจิอาจารย์ของชาร์ลส์ คายส์ (Charles Keyes) มาวิเคราะห์หลวงพ่อพระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร, ป.ศ. 4; หลวงพ่อกุญแจลิ้งคำ) จะพบว่า หลวงพ่อพระราชพรหมยานมีภาพลักษณ์และแนวทางการปฏิบัติร่วมกันทั้ง 2 รูปแบบ คือ mystical saint และ savior saint ซึ่งถือเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ไม่ได้อยู่ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ปฏิปทาของหลวงพ่อพระราชพรหมยานมีทั้งการสอนกรรมฐาน

⁵⁹ Tambiah, *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets*, 112.

⁶⁰ Chalong Soontravanich, "The Regionalization of Local Buddhist Saints Amulets, Crime and Violence in Post-World War II Thai Society," *Journal of Social Issues in South East Asia* 28, no. 2 (July 2013): 193-204.

⁶¹ ญัฐพงศ์ ดวงแก้ว, "การศึกษากระแส "ครุบาทใหม่" ในภาคเหนือของไทย ตั้งแต่พุทธทศวรรษ 2530-2550," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559).

ที่มีความโดดเด่นแตกต่างจากสายปฏิบัติพาที่มุ่งเน้นการฝึกอบรมทางจิตอย่างเข้มข้น เพื่อให้เห็นทุกข์หรือความไม่สบายกายไม่สบายใจระหว่างการฝึกปฏิบัติเพื่อให้จิตจดจำสภาพความทุกข์ทางกายและทางใจเหล่านั้นเพื่อปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ในขณะที่การสอนกรรมฐานของพระราชพรหมยานจะเป็นไปในลักษณะของการพิสูจน์ข้อเท็จจริงหรือความจริงตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนาเรื่องภพภูมิ การฝึกสอนกรรมฐานจึงเป็นไปเพื่อการทำให้ผู้ฝึกปฏิบัติเกิดฤทธิ์ทางใจหรือภิญญาเพื่อการรับรู้ข้อเท็จจริงทางพุทธศาสนาว่าสิ่งที่มีการบันทึกไว้ในวรรณกรรมทางพุทธศาสนานั้นเป็นความจริงแม้การฝึกสอนกรรมฐานของหลวงปู่พระราชพรหมยานจะถูกมองจากบุคคลภายนอกบางกลุ่มว่าเป็นการอวดอุตริมนุสธรรมและทำให้พุทธศาสนิกชนผู้ฝึกปฏิบัติติดอยู่ในโลกียะแดน แต่ถึงกระนั้นแนวทางการฝึกสอนกรรมฐานของพระราชพรหมยานมิได้มีอยู่นอกเหนือคุณสมบัติของความเป็น mystical saint แต่อย่างใด แม้ว่าการฝึกปฏิบัติทางสมาธิกรรมฐานเพื่อให้เกิดฤทธิ์ทางใจหรือความสามารถพิเศษเหนือธรรมชาติจนสามารถนำประสบการณ์ทางจิตวิญญาณอันเป็นการพิสูจน์ข้อเท็จจริงทางพุทธศาสนามาใช้ในการพิจารณาความไม่เที่ยงแห่งสังสารวัฏในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอีกด้วย

ขณะเดียวกัน นอกจากการให้ความช่วยเหลือผู้คนผ่านการให้ธรรมแล้ว พระราชพรหมยานยังเป็นผู้ริเริ่มการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากของประเทศไทยผ่านศูนย์สงเคราะห์ผู้ยากจนในถิ่นทุรกันดารตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 โดยมีความมุ่งหมายเพื่อการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากจนจริง ๆ เป็นครั้งคราว แนะนำการทำมาหากิน การเกษตรกรรมให้กับชาวบ้านในพื้นที่ห่างไกล รวมถึงการก่อตั้งโรงเรียนหรือสถานศึกษาเพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชนในพื้นที่ห่างไกล และการตั้งธนาคารข้าวเพื่อช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากในแต่ละพื้นที่⁶² การช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศของพระราชพรหมยานนี้แสดงให้เห็นถึงความเป็นพระโพธิสัตว์ผู้มีจิตเมตตาหรือผู้มีบุญที่จุติจากสวรรค์เพื่อต้องการช่วยเหลือสรรพสัตว์ผู้ทนทุกข์ให้ได้รับความสุขอันเป็นหนึ่งในคุณสมบัติของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ประเภท savior saint แบบเดียวกับกับครูบาศรีวิชัยที่แต่เดิมนั้น การช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ประเภท savior saint จะสามารถช่วยเหลือได้เฉพาะผู้คนที่อาศัยอยู่รอบ ๆ บริเวณวัดหรือที่ฟ้านักเท่านั้น แต่เมื่อรัฐบาลกลางต้องการสกัดกั้นลัทธิคอมมิวนิสต์ที่กำลังแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาจึงมีความจำเป็นที่จะต้องให้การช่วยเหลือและพัฒนาพื้นที่ชนบทให้ทันสมัย นโยบายดังกล่าวสามารถผนวกรวมเพื่อเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์

⁶² พระอธิการพรชัย วิชชโย (บุญมา), "การศึกษาวิเคราะห์ผลงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชพรหมยาน (หลวงพ่อกาฬิงลา), 58.

ให้กับสถาบันทางการเมืองเก่าแก่ คือ สถาบันกษัตริย์และสถาบันสงฆ์ อันทำให้การดำเนินนโยบายของรัฐสามารถกระทำได้โดยสะดวกมากยิ่งขึ้น

บุคคลศักดิ์สิทธิ์ประเภท *savior saint* ตามที่คายส์ให้คำนิยามไว้อาจสอดคล้องกับคติความเชื่อทางพุทธศาสนาเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาพุทธภูมิที่มุ่งเน้นการช่วยเหลือผู้คนและสรรพสัตว์ทั้งปวงให้พ้นจากความทุกข์ไม่ว่าด้วยวิธีการใดก็ตาม พระสงฆ์หรือพระเกจิอาจารย์ผู้มีปฏิปทาตั้งกล่าวที่เด่นชัดที่สุด คือ ครูบาศรีวิชัยและเหล่าครูบาคติใหม่ที่ยึดถือแนวทางและพยายามปรับตัวรวมถึงการปรับภาพลักษณ์ให้มีความเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์เอกเช่นเดียวกับครูบาศรีวิชัย ทำให้เหล่าครูบาคติใหม่เหล่านี้มุ่งเน้นการช่วยเหลือผู้คนบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานเก่าแก่ให้แข็งแรงและมุ่งเน้นการสร้างศาสนสถานขึ้นใหม่เพื่อทำนุบำรุงพุทธศาสนาตั้งที่ณัฐพงศ์ ดวงแก้ว⁶³ ได้ทำการศึกษาไว้

ก่อนการปรับตัวและรื้อฟื้นภาพลักษณ์แบบครูบาศรีวิชัยของเหล่าพระเกจิอาจารย์ทางภาคเหนือของประเทศไทย พระราชพรหมยานได้ริเริ่มขึ้นก่อนแล้ว การปรับตัวเพื่อช่วยสงเคราะห์ผู้คนในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศของพระราชพรหมยานสามารถเชื่อมโยงเข้ากับคติความเชื่อเรื่องบารมีและความศักดิ์สิทธิ์ และสามารถเชื่อมโยงเข้ากับการจัดสร้างพระเครื่องและวัตถุมงคลได้ อำนาจเชิงบารมี (*charisma*) หรือบารมีเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติ (*mana*) เป็นตัวกำหนดตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมและจักรวาลวิทยาทางพุทธศาสนา⁶⁴ ดังนั้น การที่หลวงพ่อพระราชพรหมยานต้องช่วยเหลือผู้คนที่ตกทุกข์ได้ยากในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศจึงเป็นผลสืบเนื่องมาจากคำบอกเล่าจากลูกศิษย์ใกล้ชิดว่า ตัวท่านปรารถนาพุทธภูมิและท่านได้ลาพุทธภูมิ⁶⁵ ทำให้ต้องได้รับการสงเคราะห์ผู้คนอีกเป็นจำนวนมาก

การสงเคราะห์ผู้คนเป็นจำนวนมากนอกจากจะหมายถึงการให้ความช่วยเหลือในมิติทางสังคมสงเคราะห์แล้ว ในคติทางพุทธศาสนายังหมายถึงการให้การช่วยเหลือผ่านการสร้างและอธิษฐานพระเครื่องและวัตถุมงคลด้วย ความสามารถในการสร้างและอธิษฐานจิตพระเครื่องและวัตถุมงคลถือเป็นหนึ่งในคุณสมบัติของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาไทยที่นอกเหนือจากนิยามและคุณลักษณะที่คายส์ได้อธิบายไว้ คุณลักษณะดังกล่าวเป็นหนึ่งในบารมีของพระเกจิอาจารย์ พระเครื่องและวัตถุมงคลที่ถูกจัดสร้างและอธิษฐานจิตโดยพระเกจิอาจารย์ต่างถูกเชื่อว่าสิ่งสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่มีความพลังในตัวเองและสามารถแลกเปลี่ยนกับสิ่งอื่นได้ในมูลค่าที่เท่าเทียมกันหรือสิ่งอื่นที่มีมูลค่ามากกว่า⁶⁶ นอกจากนั้นการจัดสร้างพระเครื่องและวัตถุมงคล

⁶³ ณัฐพงศ์ ดวงแก้ว, "การศึกษากระแส "ครูบาคติใหม่" ในภาคเหนือของไทย ตั้งแต่พุทธทศวรรษ 2530-2550."

⁶⁴ Tambiah, *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets*, 339.

⁶⁵ วัดจันทาราม, *ประวัติหลวงพ่อพระราชพรหมยาน (หลวงพ่อดำทำซุง)*, 294-306.

⁶⁶ Marcel Mauss, *The Gift* (New York: Norton, 1976). อ้างถึงใน Stanley J. Tambiah, *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets* (New York: Cambridge University Press, 1984), 339.

โดยพระเกจิอาจารย์ หรือพระเครื่องและวัตถุมงคลชุดใดที่มีพระเกจิอาจารย์รูปนั้นได้รับเชิญไปเข้าร่วมพิธีพุทธาภิเษกอธิษฐานจิต พระเครื่องและวัตถุมงคลเหล่านั้นจะมีมูลค่าที่สูงขึ้นตามไปด้วย ในกรณีของหลวงพ่อพระราชพรหมยาน การจัดสร้างพระเครื่องและวัตถุมงคลล้วนเป็นไปเพื่อการให้ความช่วยเหลือแก่ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลายในทางธรรมอีกรูปแบบหนึ่ง กล่าวคือ การจัดสร้างพระเครื่องและวัตถุมงคลนอกจากการเป็นไปเพื่อแจกจ่ายแก่เจ้าหน้าที่ทหารและตำรวจในแนวหน้าแล้ว วัตถุประสงค์อีกประการหนึ่งคือการจัดสร้างเพื่อการหาเงินทุนเพื่อทำนุบำรุงวัดและศาสนสถาน เมื่อเกิดการสร้างและออกให้บูชาในราคาถูก ผู้ศรัทธาสามารถร่วมทำบุญกับทางวัดและได้รับพระเครื่องหรือวัตถุมงคลเป็นที่ระลึกหรือเป็นการตอบแทน อันถือเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่ดีในการชักชวนให้ฆราวาสได้มีโอกาสสั่งสมบุญกุศลตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เชื่อว่าพระสงฆ์คือเนื้อนาบุญอันประเสริฐเหมาะสมแก่การทำบุญ⁶⁷ เมื่อพระราชพรหมยานเริ่มมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักของกลุ่มคนโดยกว้างทำให้พระเครื่องและวัตถุมงคลที่ท่านจัดสร้างและผ่านการอธิษฐานจิตโดยท่าน เป็นที่ต้องการของผู้คนมากขึ้นเช่นกัน พระเครื่องและวัตถุมงคลกลายเป็นหนึ่งในปัจจัยเชิงประจักษ์ของความเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาไทยภายใต้สังคมแบบทุนนิยม พระเครื่องและวัตถุมงคลกลายเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ของการเปลี่ยนแปลงความศักดิ์สิทธิ์ให้กลายเป็นสินค้า (commodification) และการเสพติดในวัตถุ (fetishism of commodities) เช่น พระเครื่องสมเด็จพระปฐมยุวัฒน์ 1 ของทางวัดท่าซุงที่ถูกจัดสร้างและปลุกเสกเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2535⁶⁸ อันถือเป็นพระเครื่องรุ่นท้าย ๆ ในชีวิตของหลวงพ่อ พระเครื่องรุ่นนี้มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นที่ประจักษ์แก่ผู้บูชาจนได้รับขนานนามว่าเป็น “จักรพรรดิพระเครื่องวัดท่าซุง” ซึ่งในปัจจุบันมูลค่าในการบูชาในตลาดพระเครื่องอยู่ที่หลักแสนบาท

6. สรุป

หลวงพ่อพระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร, ป.ช. 4; หลวงพ่อฤาษีลิงดำ) ถือเป็นพระเกจิอาจารย์ผู้มีอำนาจเชิงบารมีเป็นอย่างสูงรูปหนึ่งในสังคมไทย (อำนาจเชิงบารมีถือเป็นลักษณะและนิยามของความเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาในประเทศไทย) อีกทั้งยังเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่สร้างความเปลี่ยนแปลงจากกิจวัตรเดิมของพระสงฆ์ เช่น การช่วยเหลือผู้คนผู้ตกทุกข์ได้ยากในเชิงสังคมสงเคราะห์ที่มีความเกี่ยวข้องกับแนวนโยบายของรัฐในช่วงเวลาและบริบททางสังคมที่รัฐเริ่มให้ความสนใจในการพัฒนาพื้นที่ชนบทเพื่อกระจาย

⁶⁷ Yoneo Ishii, *Sangha states and Society: Thai Buddhism in History* (Honolulu: The University of Hawaii Press, 1986), 17.

⁶⁸ ปริญญา นุตาลัย และโคภิชร์ สดสี, *หนังสือสมบัติพอให้*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2538), 60.

ความทันสมัยไปให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ให้ได้มากที่สุด นอกจากนั้นการจัดสร้างพระเครื่องและ
วัตถุมงคลทั้งเพื่อการแจกจ่ายแก่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้านความมั่นคงส่วนหน้าและ
จัดจำหน่ายหรือให้เช่าบูชาเพื่อการทำนุบำรุงศาสนสถาน อันในเวลาต่อมากิจกรรมที่ถูกริ
เริ่มขึ้นนี้จะกลายเป็นคุณสมบัติและนิยามเพิ่มเติมของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาไทย
ตั้งนั้นหลวงพ่อพระราชพรหมยานจึงถือเป็นพระเกจิอาจารย์ที่เป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทาง
พุทธศาสนาไทยที่มีลักษณะของการผนวกรวม (hybrid) นิยามบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา
ของชาร์ลส คายส์ (Charles Keyes) คือ savior saint และ mystical saint รวมถึงต้องตรงกับ
นิยามและลักษณะของความเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์แบบที่ทมิ์ไบยาห์ทำการศึกษาไว้

รายการอ้างอิง

- เกริกเกียรติ ไพบูลย์ศิลป์. “พุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย พ.ศ. 2310-2394.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557.
- กรมการศาสนา. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, 2525.
- คอลัมน์พระเครื่อง. “จาก-จง-คง-อี ยอดพระเกจิในอดีต.” *ข่าวสด*, 28 ธันวาคม 2562. สืบค้นเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2565. https://www.khaosod.co.th/newspaper-column/amulets/news_3266057
- ชาญวิทย์ เกษตรสิริ. “กบฏไพร่สมัยอยุธยา กับแนวความคิดเรื่องผู้มีบุญ-พระศรียา-พระมัลย์.” *วารสารธรรมศาสตร์* 9, ฉ. 1 (กรกฎาคม-กันยายน 2522): 53-86.
- ณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์. “พระเครื่องกับสังคมไทยช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึง พ.ศ. 2550: การศึกษาคติความเชื่อ รูปแบบ และพุทธพาณิชย์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2554.
- ณัฐพงศ์ ดวงแก้ว. “การศึกษากระแส “ครูปาคติใหม่” ในภาคเหนือของไทย ตั้งแต่พุทธทศวรรษ 2530-2550.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ปากไก่และใบเรือ: รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์*. พิมพ์ครั้งที่ 4. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2555.
- นพรัตน์ กิ่งแก้ว. “เรื่องเล่าจากบทสนทนาธรรม ในหลวงกับหลวงปู่ดูลย์ อดุล เกจิอีสานใต้.” *Post Today*, 27 ตุลาคม 2559. สืบค้นเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2565. <https://www.posttoday.com/social/local/462182>
- ประทวน ขจรภูมินันท์. “รับสั่ง “อยากอยู่วัด แต่ไม่มีเวลา” เรื่องเล่าในหลวงกับ “หลวงปู่ฝั้น.” *Post Today*, 31 ตุลาคม 2559. สืบค้นเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2565. <https://www.posttoday.com/social/local/462757>
- ประเทือง ทินรัตน์. “ความคิดเรื่องจักรวาลวิทยาของอินเตียโบราณ.” *วารสารภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย* 2, ฉ. 4 (ธันวาคม 2551-พฤษภาคม 2552): 76-89.

ปราการ กลิ่นฟุ้ง. “การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช พ.ศ. 2493-2530.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

ปริญญา นุตาลัย, และ โศภนัฐ สดสี. *หนังสือสมบัติพ่อให้*. พิมพ์ครั้งที่ 2. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2537.
ผาสุก อินทรารุช. “พระโพธิสัตว์บารมีกับอุดมการณ์สร้างสรรค์สังคม.” *วารสารตำราวิชาการ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร* 2, ฉ. 3 (มกราคม-กรกฎาคม 2546): 9-28.

พัชรลดา จุลเพชร. “แนวคิดเรื่องกิ่งพุทธกาลในสังคมไทย พ.ศ 2475-2500.” วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

พระนฤพันธ์ ญาณิสฺสร. “วิถีครูบา: แนวคิดและกลไกการพัฒนาสังคมแบบมีส่วนร่วม.” *วารสาร ศิลปการจั้ตการ มูลนิธิธรรมมาภิวัดัน* 3, ฉ. 3 (กันยายน-ธันวาคม 2562): 205-222.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. สืบค้น เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2565. https://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=%CA%D8%A1%A2%C7%D4%BB%D1%CA%CA%A1&detail=on

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. สืบค้น เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2565. https://84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=106

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. สืบค้น เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2565. https://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=%C0%D2%C7%B9%D2_%F2

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. สืบค้น เมื่อวันที่ 27 กันยายน 2565. https://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=%CA%D1%A7%E2%C2%AA%B9%EC&original=1

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. สืบค้น เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2565. https://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=%A1%D2%C1%C0%BE&detail=on

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. สืบค้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2565. https://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=%A1%D2%C1%C0%BE&detail=on

พระมหาสมเจต สมจารี (หลวงกัน). “แนวคิดพระโพธิสัตว์ในฐานะรากฐานทางปรัชญาสังคม และการเมือง.” *วารสารมหาจุฬาริชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย* 8, ฉ. 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2564): 19-36.

พระอธิการพรชัย วิชชโย (บุญมา). “การศึกษาวิเคราะห์ผลงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระราชพรหมยาน (หลวงพ่อกุญแจลิ่งดำ).” *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554*

ภิญญพันธ์ พจนลาวัฒน์. *ไทยปฏิภน: ประวัติศาสตร์การเมืองสังคมร่วมสมัยของพุทธศาสนาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: illumination Editions, 2562.

มนัส เกิดปรางค์. “พัฒนาการของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย.” *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาอุดมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.*

กุญแจลิ่งดำ (พระมหาวิระ ถาวโร, ป.ธ. 4). *ประวัติหลวงพ่อบาน (ม้วน 1-12) ม้วนที่ 1 หน้า A, ไฟล์บันทึกเสียง. อุทัยธานี: วัดจันทาราม (ท่าซุง), 2522.*

กุญแจลิ่งดำ (พระมหาวิระ ถาวโร, ป.ธ. 4). *พระเมตตา เล่ม ๑*. ม.ป.ท.: ม.ป.ป., 4.

กุญแจลิ่งดำ (พระมหาวิระ ถาวโร, ป.ธ. 4). *กุญแจลิ่งดำ เล่ม ๑, ไฟล์บันทึกเสียง. อุทัยธานี: วัดจันทาราม (ท่าซุง), 2522.*

กุญแจลิ่งดำ (พระมหาวิระ ถาวโร, ป.ธ. 4). *มโนมยทธิและประวัติของฉันท ม้วนที่ 5 หน้า A, ไฟล์ บันทึกเสียง. อุทัยธานี: วัดจันทาราม (ท่าซุง), 2522.*

กุญแจลิ่งดำ (พระมหาวิระ ถาวโร, ป.ธ. 4). *กุญแจลิ่งดำ เล่ม ๑ ม้วนที่ 1 หน้า A, ไฟล์ บันทึกเสียง. อุทัยธานี: วัดจันทาราม (ท่าซุง), 2522.*

กุญแจลิ่งดำ (พระมหาวิระ ถาวโร, ป.ธ. 4). *กุญแจลิ่งดำ เล่ม ๑ ม้วนที่ 1 หน้า B, ไฟล์ บันทึกเสียง. อุทัยธานี: วัดจันทาราม (ท่าซุง), 2522.*

วัดจันทาราม. *ประวัติหลวงพ่อบานพระราชพรหมยาน (หลวงพ่อกุญแจลิ่งดำ)*. พิมพ์ครั้งที่ 1. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2538.

วิศรุต บวงสรวง. “ศาสนวัตถุกับอุดมการณ์กษัตริย์นิยมไทย พุทธทศวรรษ 2410-2540.” *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2562.*

โสภา ชานะมูล. “ครูบาศรีวิชัย “ตนบุญ” แห่งล้านนา (พ.ศ. 2421-2481).” *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.*

สมพร คงถาวร. “บทบาทพระธรรมจาริกในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาในท้องถิ่น
ทุรกันดาร (พ.ศ 2508-2545).” ปรินิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2548.

MGR Online. “พระอริยสงฆ์ กับ “โนหลวง รัชกาลที่ 9.” สืบค้นเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2565.
<https://mgronline.com/dhamma/detail/9590000109033>.

Breuilly, John. “Max Weber, Charisma and Nationalist Leadership.” *Nations and Nationalism: Journal of the Association for the study of Ethnicity and Nationalism* 17, no. 3 (May 17, 2011): 477-499.

Ishii, Yoneo. *Sangha states and Society: Thai Buddhism in History*. Honolulu: The University of Hawaii Press, 1986.

Keyes, Charles F., “Death of Two Buddhist Saints in Thailand.” *Journal of the American Academy of Religion*, Thematic Series 48/3-4 (1981):149-180.

Soontravanich, Chalong (2013). “The Regionalization of Local Buddhist Saints Amulets, Crime and Violence in Post-World War II Thai Society.” *Journal of Social Issues in Southeast Asia* 28, no. 2 (July, 2013): 193-204.

Tambiah, Stanley J. *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets*. New York: Cambridge University Press, 1984.